

Dosya

ÇOBANLARA SAYGI

ÇOBANİSTAN NELER OLUYOR?

Çobanlık İçimizdeki Göçebe

BOZKIRIN EFENDİSİ
VE ÇOBANLAR

Üç ayda bir yayımlanan sosyal kalkınma dergisidir.
Yıl 3 / Sayı 7 / Nisan - Mayıs - Haziran 2017

**YERYÜZÜ
KALKINMA
KOOPERATİFİ**

www.yeryuzukalkinma-koop.org
yeryuzu.koop@gmail.com

**SOSYAL KALKINMAYI
DESTEKLİYORUZ!**

İmtiyaz sahibi

Kalkınma Atölyesi adına
Ertan Karabıyık

Genel Yayın Yönetmeni

Ertan Karabıyık

Yazı İşleri Müdürü

Kurtuluş Karaşın

Editör

Gönül Ekici

Katkıda Bulunanlar

Özgür Çetinkaya

Yücel Çağlar

Emel Gülseren Sarıgül

Hasan Söylemez

Güven Eken

Işık Güvener

Ayşe Hilal Tuztaş Horzumlu

Michele Nori

Carel Zwollo

Fırat Kıztanrı

Ali İhsan Gökçen

Ferdi Akarsu

Yalçın Gökçebağ

Tahir Özgür

Can Gül

Beste Tahmaz

Turan Çetin

Grafik Tasarım & Uygulama

Kurtuluş Karaşın

Baskı

Altan Matbaası

312 394 8 394

ISSN

2149-1240

Yönetim Adresi

Üsküp Cad. 16/14

Çankaya / Ankara

Tel: 0 312 439 15 45

www.kadergi.org

kadergi@kadergi.org

facebook/KAdergi

twitter/KA_dergi

Yayın Türü

KAdergi, Kalkınma

Atölyesi'nin üç ayda bir
yayımlanan sosyal kalkınma
dergisidir. 1000 adet basılır,
ücretsiz olarak dağıtılır.

Ne zaman Anadolu'da bir alan çalışmasına katılsam, ne zaman dağları, yaylaları gezmeye çıksam sık sık çobanlara rastlar ve onlarla sohbet ederim. Onların yalnızlıklarını, doğanın derinliğindeki yaşamlarını, deneyimlerini ve mücadelelerini dinler, saygımı göstermeye çalışırım. Çobanların SAYGIYI çok hakkettiklerini düşünürüm.

Bu sayıda doğanın kendini yenileyebilmesinin simgesi olan, büyümeyi, ahengi, tazeliği ve yaşamı simgeleyen; tüm bunları çobanın yaşamında gördüğümüz **YEŞİL** bir sayı ile ÇOBANLARA SAYGI olarak karşınızdayız.

Hollanda'nın en büyük süt üreticisi kooperatifi CampinaFriesland'ın tarihsel sürecini ve geldiği aşamada bu kooperatife yönelik eleştirileri sizlerle paylaşıyoruz. Çobanlara yönelik yakın zamanda uygulamaya geçirilen eğitim programları ve kültürel olarak hızla değişime yol açan nedenleri ele alıyoruz ve olumsuz gelişmelerin kaynaklarını sizlere aktarmaya çalışıyoruz. Çobanların kendi sözleriyle ve harika fotoğraflarla dertlerini aktarıyoruz.

Bisikletiyle Afrika'nın tüm ülkelerini gezmeye çıkan ve hala yolda olan birinin Afrika çölünde karşılaştığı çobanın ürkekliğini gözlemliyoruz. Çobanların hayvanlarıyla nasıl özdeşleştiğini, doğanın içinde adeta ermiş bir insan olarak nasıl yaşadığını, onların bilgelik düzeyindeki haytalarını gözler önüne seriyoruz. Akdeniz kıyılarında göçmen çobanların yaşamına tanık oluyoruz. Çobanların önünde saygıyla eğiliyoruz.

KA Dergi için yine gönlünü koyan, gönüllü emek veren bütün dostlarımıza teşekkür ederiz.

Ertan Karabıyık

Genel Yayın Yönetmeni

Dosya

ÇOBANLARA SAYGI

- 34 İçimizdeki Göçebe
- 48 Bozkırın Efendisi ve Çobanlar
- 52 Çoban ve Adalet

Kapak Fotoğrafı: Ferdi Akarsu

6

Yerel Üretimden
Küresel Rekabete
FrieslandCampina

ÇOBANİSTAN

NELER OLUYOR?

14

Bu Sayıda

Yıl 3 / Sayı 7 / Nisan - Mayıs - Haziran 2017

22

ÇOBANLIK

Göçmen
Çobanlar

66

HER AKIL
BİR OLSA,
KOYUNA
KUZUYA
ÇOBAN
BULUNMAZ

62

Sosyal Kalkınmayı
Destekleyenler

SRM DANIŞMANLIK
ARJEN İNŞAAT
ALTAN MATBAASI
ADABEY
HÜMANİST BÜRO

70

Datça'dan Keçi Çobanı
Bekir Kaya

Yerel Üretimden Küresel Rekabete **FrieslandCampina**

Hazırlayan: **Özgür Çetinkaya**

Zuivelcoöperatie FrieslandCampina U.A. (FrieslandCampina Süt Ürünleri Kooperatifi) merkezi Amersfoort/Hollanda olan ve Belçika, Hollanda ve Almanyalı çiftçilerin bir araya gelerek oluşturduğu uluslararası bir kooperatiftir. Aralık 2015 yılsonu itibariyle üye sayısı 13,542 bin mandrayı temsil eden 19 bin çiftçidir. Bu kooperatifi özel yapan yani diğer birçok süt ürünleri kooperatifinden ayıran nokta ise 150 yıllık tarihinde çeşitli birleşmeler ve satın almalar ve sahibi olduğu şirket aracılığıyla deyim yerindeyse bugünün süt ürünleri pazarında küresel bir deve dönüşmesidir.

19.006 çiftçi

22.049 çalışan

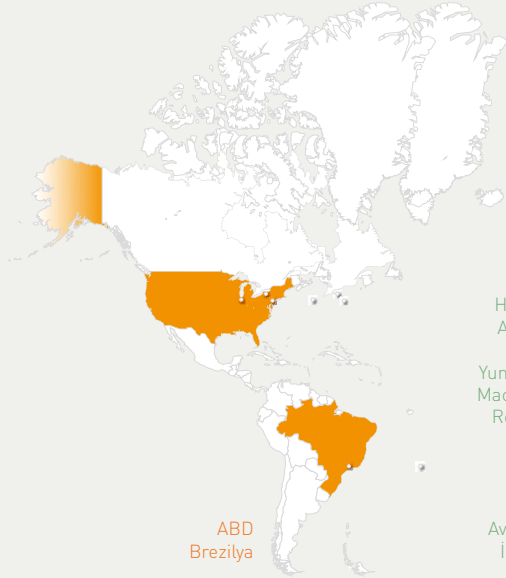
32 ülke ofisi

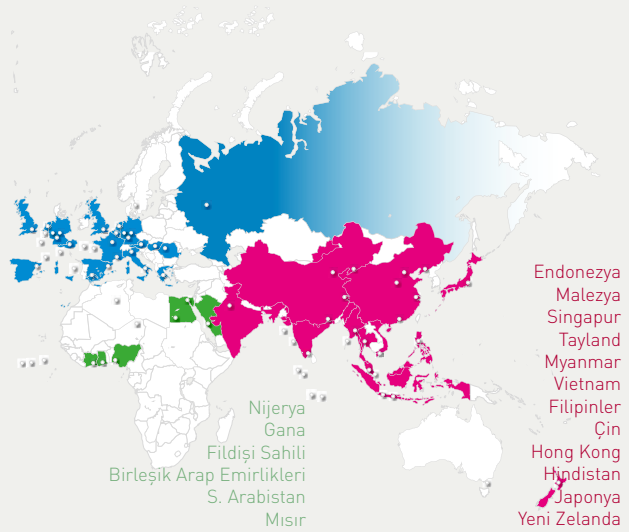
100'den fazla
ülkeye satış

11,3 milyar
Euro gelir

Hollanda
Almanya
Belçika
Yunanistan
Macaristan
Romanya
Rusya
Fransa
İspanya
İtalya
Avusturya
İngiltere

Kuzey / Güney Amerika

384 gelir*

169 çalışan

6 tesis

Avrupa

6.188 gelir*

13.025 çalışan

69 tesis

Afrika ve Orta Doğu

1.290 gelir*

1.157 çalışan

6 tesis

Asya ve Okyanusya

3.403 gelir*

7.698 çalışan

35 tesis

* milyon Euro

Kaynak: <https://www.frieslandcampina.com/app/uploads/sites/2/2016/08/FrieslandCampina-Strategy-route2020-2016-Eng.pdf>

Kooperatif ve dolayısıyla üyelerinin yüzde 100 sahibi olduğu “FrieslandCampina” adlı şirket, 32 ülkede toplam 22 bin üzeri çalışanı ve yıllık 11,3 milyar Euro cirosu ile dünyanın en büyük süt ve süt ürünleri üreticilerinden birisi haline gelmiş durumdadır. Şirket ve kooperatif bu performansı ile küresel ölçekte pazar payı açısından beşinci en büyük süt ürünleri üreticisidir. Bu çerçevede Zuivelcoöperatie FrieslandCampina U.A. bize kooperatif/ şirket birliğinin güzel bir örneğini sunmaktadır. Şirket süt bazlı içecekler, bebek maması, peynir ve tatlılar üretmekte, bunları başta Avrupa ülkeleri olmak üzere 100’den fazla ülkeye ihraç etmektedir. Kooperatif ayrıca gıda ve ilaç endüstrisine yönelik işlenmiş ya da yarı işlenmiş süt içerikli hammadde sağlamaktadır.

Her ne kadar kooperatif ve şirketin 150 yıllık bir tarihi söz konusu olsa da, aslında hem şirket hem de kooperatif resmi olarak 2008 yılında

kurulmuştur. FrieslandCampina Hollanda’nın sayılı iki etkin süt ürünleri kooperatifi olan Campina ve Friesland Foods’un birleşmesinin bir sonucudur.

2007 yılında başlayan birleşme görüşmeleri Avrupa Birliği Konseyi’nin onayı ile birlikte resmi olarak 2008 yılında sonuçlanmış ve FrieslandCampina ortaya çıkmıştır. Birleşme öncesi Hollanda süt ürünleri pazarının yüzde 70-80’ini elinde tutan bu iki farklı kooperatif ve sahibi oldukları şirketler, Avrupa Birliği rekabet kurallarına uyum sağlamak açısından birleşme öncesi sahip oldukları bazı marka ve üretim tesislerinden vazgeçmek

zorunda kalmışlardır. Bu birleşmenin gündeme geldiği zamanlarda FrieslandCampina küresel ölçekte en büyük süt ürünleri kooperatifi ve şirket olarak ise üçüncü büyük süt ürünleri şirketi olarak kayıtlara geçmiştir. Birleşme öncesi Haziran 2004 yılında Friesland Foods’a kuruluşunun 125. yılında Hollanda Kraliçesi Beatrix’in, Royal (Kraliyet) unvanı vermesinden dolayı, birleşme sonrası yeni adı FrieslandCampina olan şirket faaliyetlerini ‘Royal FrieslandCampina’ adı altında sürdürmeye devam etmiştir.

Tarihsel olarak adı geçen kooperatiflerin kökenleri 1870’li yıllara kadar uzanmaktadır. Bir bakıma bu köklü tarih Hollanda süt ürünleri kooperatiflerinin de bir nevi tarihini yansıtmaktadır. 19. yüzyıl sonlarında dönemin süt üreticilerinin hem pazar paylarını arttırmak hem de sütlerini etkin bir şekilde müşteriye ulaştırmak amacıyla bir araya gelmeleri, süt ürünleri kooperatifçiliğinin

1870'li yıllar

Kooperatifin kuruluş yılları

Melkunie Holland ve DMV Campina birleşerek Campina Melkunie adlı kooperatifi kurmuşlardır.

1989

1997

Hollanda'nın en önemli bölgesel kooperatifi olan Friesland da 1997 yılında gerçekleşen başka bir büyük birleşme sonucunda dört kooperatifin (Coberco, Friesland Dairy Foods, Twee Provinciën ve Zuid-Oost Hoek) bir araya gelmesiyle birleşme öncesindeki halini almıştır.

2008

FrieslandCampina Hollanda'nın sayılı iki etkin süt ürünleri kooperatifi olan Campina ve Friesland Foods'un birleşmesinin bir sonucu olarak kurulmuştur.

temellerini oluşturur. Tam olarak kooperatif felsefesine uygun olacak şekilde küçük üreticilerin kendilerini koruma ve pazarda daha etkin bir şekilde yer alma düşüncelerinin sonucu olarak güçlerini birleştirmeleri bugün dünya çapında üretim yapan bu kooperatifin çıkış kaynağıdır.

Bu ve benzeri birliktelikler süt ürünleri alanında başka başka yerel kooperatiflerin ortaya çıkmasına imkân tanımış, daha sonra sayısı hızla artan bu küçük kooperatifler ve onlara ait yerel mandıralar 20. yüzyılın ortalarından itibaren birleşmeler yoluyla bölgesel fabrika ve kooperatiflere dönüşmüşlerdir.

FrieslandCampina'nın iki farklı kooperatifin birleşmesiyle ortaya çıkışı, 1900'lü yıllar boyunca Hollanda süt ürünleri endüstrisinde genellikle kooperatifler üzerinden deneyimlenen yoğunlaşmanın 2000'li yıllarda devam edişinin bir örneğidir. Burada yoğunlaşmadan kastedilen yerel ölçekte küçük kooperatiflerin yıllar içerisinde kendi aralarında birleşme yoluyla bölgesel hatta ulusal kooperatiflere dönüşmesi ve küresel ölçekte üretim yapan şirketlerin temellerini atmalarıdır. Bugün FrieslandCampina'nın kurucuları olan Campina ve Friesland Foods kooperatifleri de farklı süt ürünleri kooperatiflerinin bir araya gelmelerinin sonucunda ortaya çıkmışlardır.

Campina ilk olarak 1940'lı yıllarda Hollanda'nın güneyinde faaliyet gösteren çeşitli süt ürünleri kooperatiflerinin birleşmesinin bir sonucudur. Campina'nın birleşme ve satın almalar yoluyla büyümesi 70 ve 80'li yıllarda devam etmiş, 1989 yılında iki bölgesel kooperatif - Melkunie Holland ve DMV Campina - birleşerek Campina Melkunie adlı koopera-

tifi kurmuş ve 2008 yılında yaşanan son büyük birleşme öncesi güney Hollanda'nın en önemli bölgesel kooperatifi haline gelmiştir. Aynı şekilde kuzey Hollanda'nın en önemli bölgesel kooperatifi olan Friesland da 1997 yılında gerçekleşen başka bir büyük birleşme sonucunda dört kooperatifin (Coberco, Friesland Dairy Foods, Twee Provinciën ve Zuid-Oost Hoek) bir araya gelmesiyle birleşme öncesindeki halini almıştır.

Kooperatif ortakları, kooperatif ve şirket arasındaki organik bir bağın kurulması zorunluluğundan dolayı şirket ve kooperatif yönetimini bir araya getiren kendine özgü bir örgütlenme ve yönetim şeklini ortaya çıkarmışlardır. Şirketin tek sahibi ve hissedarının kooperatif olması, kooperatif ortaklarının hepsini şirketin paydaşı yapmaktadır. Diğer bir deyişle, hepsi gerek kooperatif gerekse şirket yönetiminde söz hakkına sahiptir. Kooperatif hem kendi içinde hem de şirket politikaları açısından etkin bir yönetim ve karar verme mekanizması kurmak amacıyla etkin olduğu coğrafi alanda (Almanya, Hollanda ve Belçika) kendisine 21 bölge belirlemiş ve her bir üye bu bölgelerden uygun olana dâhil edilmiştir.

Her bir bölge kendi içlerinden seçtikleri 10 temsilci ile temsil edilmektedir. Seçilen bölge temsilcileri bölge kurullarını oluşturmaktadır. Bu temsilciler aynı zamanda şirket, kooperatif ve üyeler arasındaki yerel bağın da temelini teşkil etmektedirler. Bölge kurullarının temel işlevlerinden birisi kooperatifle ilgili gelişmeleri, kararları ve ileriye dönük planları değerlendirmesi ve bunları bölgeyi oluşturan kooperatif üyelerine aktarmasıdır. Diğer taraftan bölge

kurulları kendi bölgelerindeki kooperatif faaliyetlerinden de doğrudan sorumludurlar. Bölge kurulları tüm bunları gerçekleştirmek için yılda iki kez toplanmaktadır.

Bahsedilen kurullar hep birlikte kooperatif içindeki en yüksek organ olan 210 üyeli “Ortaklar Kurulu” ya da kooperatif genel kurulunu oluştururlar. Bu kurul aslında klasik kooperatif örgütlenmesindeki genel kurula denk düşmektedir. Kurul, gerekli olan durumlarda kooperatif yönetiminin aldığı kararları değerlendiren ve oylar. Bir diğer önemli işlevi ise şirket faaliyetleri üzerinedir. Her bir kurul üyesi, temsil ettiği bölgenin süt üretimi miktarına göre oranlanan oy hakkına sahiptir. Bölgelerden kooperatife teslim edilen her 10 milyon kilo süt için genel kurul üyelerinin bir oy hakkı bulunmaktadır.

Genel kurul ve kooperatif yönetim kurulu arasında bölge kurullarının başkanlarından oluşan bir kurul daha bulunmaktadır. Bölge başkanları kurulu yönetim kuruluna daha tabandan gelen olumlu/olumsuz değerlendirme ve görüşleri taşıma- tırlar.

Son olarak bu yapının Kooperatif ayağında yer alan yönetsel organ ise Kooperatif Yönetim Kurulu’dur. Her zaman olduğu gibi bu kurulun esas işlevi kooperatifi yönetmek, gerekli kararları almak ve bunları uygun bir şekilde üyelere iletmektir. Yönetim kurulu bölge başkanlarının tavsiyesiyle belirlenen ve genel kurul kararıyla seçilen dokuz üyeden oluşur. Böylece kooperatif 19 bin ortağın sürece etkin katılımını sağlamak amacıyla aşağıdan yukarıya doğru seçilmiş ve daraltılmış bir karar alma mekanizması geliştirmiştir.

Şirket yönetimi ise temelde herhangi bir şirketin yönetsel organizasyonundan farklı değildir. Şirketi her alanda temsil eden, şirket adına gerekli kararları alan, faaliyetleri yürüten ve profesyonellerden oluşan bir yönetim kurulu bulunmaktadır. Bununla birlikte şirket yönetiminde bir de denetleme/teftiş kurulu vardır. Şirket yönetim kurulu 6 üyeden oluşurken, denetleme/teftiş kurulu 13 üyeden meydana gelmektedir. Kooperatif yönetim kurulu şirketin denetleme/teftiş kurulunun

çiler olduğundan Şirket Hissedarlar Olağan Genel Kurulu’nda sadece kooperatif yönetim kurulu yer alır ve şirket yönetiminde kooperatif ortaklarının çıkarlarını temsil eder. Şirket yönetim kurulu şirket ile ilgili alacakları kararda kooperatif yönetim kurulunun onayına tabidirler. Kooperatif yönetim kurulu da şirkete yönelik kararların oylanmasında doğal olarak kooperatif genel kurulunun yani üyelerin onayına ihtiyaç duyar. Böylece kooperatif ortağı olan çiftçiler yine mevcut yapı

doğal üyeleridir. Geriye kalan 4 üye dışarıdan belirlenmekte ve kurula atanmaktadır. Denetleme/teftiş kurulunun en önemli işlevi şirket ve bağlı iştiraklerinin genel çalışma politikasını denetlemesi ve yönetim kuruluna tavsiyelerde bulunmasıdır. Şirket yönetim kurulu bu kurula karşı sorumludur.

Şirketin tek hissedarı kooperatif üzerinden kooperatifi oluşturan çift-

çinde şirket yönetiminde söz sahibi olmaktadır.

Kooperatif ortağı tüm çiftçiler sütlerini kooperatife vermek ve aynı şekilde kooperatif de ortaklarının ürettiği sütleri şirket tarafından - belirlenen kalite standardını karşıladığı sürece - şirketin finansal performansından ve pazar koşullarından bağımsız olarak belirlenen fiyat üzerinden almak zorundadır.

Bu karşılıklılık çiftçiler açısından sütünü satma garantisi ve işlerinin devamı, şirket açısından da sürdürülebilir süt arzı ve büyüme için gerekli hammadde temini anlamına gelmektedir. Kooperatif ortaklarına temelde iki farklı ödeme yapılmaktadır. Bu ödemeler garanti süt alım fiyatı ve teslim edilen süt miktarı ve niteliğine bağlı (teslim edilen sütün içerdiği yağ, protein ve laktoz oranları) performans ödemesidir.

Garanti süt fiyatı Almanya, Hollanda, Danimarka ve Belçika'dan seçilen referans süt ürünleri şirketlerinin yıllık ve aylık olarak yayınladıkları kendi süt alım fiyatlarının ağırlıklı ortalaması alınarak hesaplanır. Ortaklara kooperatife teslim edilen her 100 kg. işlenmemiş süt için aylık ödeme yapılır. Dolayısıyla işlenmemiş süt fiyatı hesaplaması aylık olarak güncellenir ve fark bir sonraki aya yansıtılır. Fiyat hesaplamasında yıllık görünen değişimler ise performans ödemelerine yansıtılır. Ayrıca bu fiyat kooperatif ortaklarının hangi ülkede faaliyet gösterdiklerine bakılmaksızın belirlenir ve ödenir. Diğer bir deyişle, garantili süt alım fiyatı Hollandalı bir ortak ile Belçikalı bir ortak için aynıdır.

Performansa dayalı ödeme, net şirket karının %35'inin teslim edilen süt miktarına göre garantili süt

alım fiyatı temel alınarak ortaklara dağıtılmasını içerir ve garanti süt fiyatına ek olacak şekilde yıllık ödenir. Performans ödemesinde yine sütün niceliği kadar niteliği de önemlidir.

Bu ödemelere ek olarak şirket karının %20'si teslim edilen süt miktarına bağlı olarak sabit veya değişken faizli tahvil/ bono olarak yine ortaklara dağıtılır. Bu tahvilin bir kısmının ortaklar arasında serbest alım satımı yapılabilirken bir kısmı ancak kooperatif üyeliği son bulduğunda nakde çevrilebilir. Gerek performans ödemeleri gerekse tahvil/bono dağıtımı şirketin finansal performansına bağlıdır ve değişiklik gösterebilmektedir. Şirket net karının geriye kalan %45'i ise şirket sermayesine eklenir.

Ortaklara yönelik bu temel ödeme sistemi dışında kooperatifin çeşitli teşvikleri de mevcuttur. Örneğin 120 gün boyunca en az altı saat dışarıda otlatılan hayvanlardan elde edilen 100 kg. süt için 2015 yılı için 1 avro teşvik belirlenmiştir. Bu teşvikin yarısı şirket tarafından yarısı da kooperatif tarafından karşılanmaktadır. Şirket ve kooperatifin bazı markalarından talep ettiği organik süt üretimi için de çeşitli teşvikleri söz konusudur.

FrieslandCampina'nın kendi alanında önemli ve başarılı bir kooperatif

olduğu oldukça açıktır. Ancak yine de çeşitli eleştirilerin odağında yer almaktadır. Bu eleştirilerin önemli bir kısmı kooperatifin birleşmeler yoluyla büyümesi ve sahip olduğu şirketin yayılmacı ve risk alarak büyüme hedefleriyle yakından ilgilidir.

Dile getirilen en önemli eleştiri kooperatif ve bağlı şirketlerinin zaman içinde ortaklarının etkin kontrolünden uzaklaşmalarına yöneliktir. Büyüme ve küresel rekabet yönetim ve ortaklar arasında kısmen bir yabancılaşmanın doğmasına neden olmaktadır. Kooperatif ve şirket yönetimine yönelik karar alma süreçleri gerek ortak sayısının fazlalığından gerekse şirketin finansal performans önceliğinden dolayı bir nevi lobicilik faaliyetlerine indirgenmektedir.

Ortakların daha geniş bir yelpazede değerlendirebilecek problemleri ve çıkarları, şirket yönetimin daha dar bir kapsamda ele alınan hedeflerinin etkisi altında kalabilmektedir. Kooperatifin başarısının ağırlıklı olarak şirketin finansal performansına bağlı olması şirket yönetiminin kooperatif yönetimi üzerinde daha etkin olmasına neden olabilmektedir. Bu durumda kooperatif yönetiminin kararları aslında şirket için profesyonel yöneticiler tarafından alınan kararların takip edilmesinden ve bunların daha alt düzeylerde oluşturulan bölge kurulları tara-

findan onaylanmasından başka bir sonuç getirmemektedir.

Kısacası, kooperatif ortağı olan çiftçilerin istekleri, itirazları veya genel olarak kendi işletmelerine yönelik fikirleri, şirket yönetimin ekonomik öncelikleri ve aynı zamanda ulusal ve uluslararası rekabet koşullarından dolayı her zaman yeteri kadar öncelik kazanamamaktadır. Küresel kapitalizmin çalışma esasları bu çerçevede kooperatiflerin içsel pratiklerini aşındırmakta ve üreticiyi edilgen bir ortağa dönüştürmektedir.

Çeşitli finansal göstergeler bu yapının elbette başarısını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak yine de kimi kaynaklar bu tür kooperatif şirketlerinin üreticinin masraflarını karşılamakta zorlandıklarını ya da istenilen ölçüde ödeme yapmaya gönüllü olmadıklarını iddia etmektedir. Kooperatiflere bağlı şirketler büyük ölçüde ortak payları tarafından finanse edildiklerinden ve dış

yatırımcı avantajından mahrum kaldıklarından rekabet edebilirlikleri zaman zaman fiyat ve ücretlendirme politikalarına olumsuz yansımakta ve üreticiler arzu ettikleri sonucu elde edememektedirler. FrieslandCampina gibi büyük oyuncular da bu durumun performans ödemeleri ve şirket kar payı dağıtımını ile belirli bir düzeyde dengelenebildiğini söyleyebiliriz.

Küresel ölçekte üretim ve dağıtım, kooperatiflere bağlı bu şirketlerin yayılmacı ve risk alarak büyüme politikaları, özellikle yeni girilen pazarlarda satın alınan yerel üretim tesislerine süt sağlayan küçük ölçekli süt üreticileri açısından olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Her durumda ortaklarından gelen süt tedarikine öncelik veren ve bu tedarikin sürdürülebilir artışına yönelik yenilikçi politikalar geliştiren kooperatiflere bağlı çok uluslu süt şirketleri yeni girdikleri pazarlarda yerel süt tedarikçilerini yok edebilmekte veya

faaliyetlerinin kısıtlanmasına yol açmaktadırlar.

150 yıllık tarihinde yerel bir kooperatiften küresel bir deve dönüşen FrieslandCampina bize açıkça güç birlikteliğinin önemini göstermektedir. Geldiği nokta ve süt endüstrisine katkıları üretime dayalı kooperatifçiliğe bakış açımızı değiştirecek niteliktedir. Kooperatife bağlı şirket yapılanmasının gerek küresel süt ürünleri endüstrisinde gerek bu yapılanmaya uygun yönetsel ve katılımcılık alanlarında kat ettiği mesafe, geleceğin kooperatifleri için önemli deneyimlerdir. FrieslandCampina küresel rekabet ve kapitalizm koşullarında çalışan ve faaliyetlerini sürdüren bir kooperatiftir. Bugün süt ürünleri endüstrisinde kapladığı alan ve temsil ettiği değerler üzerinden ortaya çıkan olumlu ve olumsuz değerlendirmeler bu gerçeklik çerçevesinde ele alınmalıdır.

Kaynakça

- http://www.europeanmilkboard.org/fileadmin/Dokumente/Positions_EMB/12-02_Positions/Cooperatives.pdf
- http://ec.europa.eu/competition/publications/cpn/2009_1_21.pdf
- http://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m5046_20081217_20600_en.pdf
- <http://www.dairyreporter.com/Manufacturers/Hey-Big-Collectors!-Europe-s-Top-10-Dairy-Cooperatives>
- <https://www.frieslandcampina.com/en/>
- <http://ocs.editorial.upv.es/index.php/ICBM/11CBM/paper/viewFile/1333/1002>
- <https://pure.tue.nl/ws/files/3938738/887787078365558.pdf>
- <https://www.grain.org/article/entries/4501-the-great-food-robbery-a-new-book-from-grain.pdf>

ÇOBANİSTAN

NELER OLUYOR?

Hazırlayan: Yücel Çağlar

“Çobanistan da neresi?” mi diyorsunuz; sözü uzatmama gerek yok, hemen söyleyeyim: Yok olmakta olan bir “ülkedir” Çobanistan; belki hiç gitmediğiniz, görmediğiniz; bundan sonra da gidip göremeyeceğiniz... Yoksa, gidip gördüğünüzü mü sanıyorsunuz? Öyleyse eğer, yiyip içtiğiniz size kalsın, söyleyin bakalım; neler gördünüz? Vatandaşlarını onlarca, kimileyin yüzlerce küçükbaş ya da büyükbaş hayvan, yanı sıra, köpeğiyle birlikte, ellerinde uzunca bir sopa; belki bir kaval ya da “akıllı” cep telefonu yahut “aypetleri, sırtlarında kepenekleriyle dolaşan yaklaşık 120 bin kişinin oluşturduğu, bir bakıma “bağımsız bir cumhuriyeti” mi?

Peki; başka?

Bu soruyu yanıtlamak, dolayısıyla “Çobanistanlıların” genel geçer bir tanımını bulmak için ilgili olabileceğini düşündüğüm pek çok kaynağı taradım. Doğal olarak önce ilgili hukuksal düzenlemeleri inceledim. Sözgelimi, TEMA’nın hatırına 1998 yılında çıkarılan; çıkarıldıktan sonra da 2014 yılına değin tam onüç kez değiştirilen, bu değişikliklerin 10’u 2003-2014 döneminde gerçekleştirilen 4342 sayılı Mera Kanunu’na, baktım; yok ! “Belki ilgili Yönetmelikte bir tanım yapılmıştır” umuduyla, yine birçok kez değiştirilen Mera Yönetmeliği’nde, yanı sıra, 2007 yılında çıkarılan Mera, Yaylak ve Kışlaklarda Otlatma Yönetimi Uygulama Esasları’nda arandım; “Çobanistanlılara” bir tek gönderme bile yapılmamış. Durur muyum, araştırmalarımı sürdürdüm. Sonunda nerede bir tanım buldum, biliyor musunuz; Orman Genel Müdürlüğü’nün en son 2012

yılında çıkardığı Ormanlarda ve Orman İçinde Bulunan Otlak, Yaylak ve Kışlaklarda Hayvan Otlatılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği’nde... “Ne alaka?” demiyorsunuz umarım. Yönetmeliğin; 3. maddesinde “Çobanistanlılar” şöyle tanımlanıyor⁽⁴⁾:

“Sorumluluğundaki koyun, keçi, sığır ve manda gibi farklı türden hayvanların, barınaklarında veya otlama alanlarındaki bakım ve beslenmesini yapan, genel sağlık durumlarını gözeten, sevk-idaresinden sorumlu olan, gerektiğinde sağım yapabilen kişi...”

Sizin için yeterli mi; “Ona da şükür!” mü diyorsun, bilemiyorum. Ancak, ben bu tanıma “pek tutmadım” doğrusu (!): Tanım, doğal olarak, yaygın anlayışı yansıtıyor; “Çobanistanlıların” yüzlerce, binlerce yıldır yaptıkları işlerin kimilerine açıklık

getiriyor yalnızca. “Daha ne olsun?” mu diyorsunuz; söyleyeyim: Tanım da yer verilen “Sorumluluğundaki...” söylemi var ya, ona açıklık getirilebilirdi. Sözgelim, “Çobanistanlılara”; o sorumluluğu hangi kişi ve kurumların verebileceği; hangi koşulların dayatılacağı; hangi ekonomik ve demokratik haklar ile olanakların sağlanacağı sorularının nasıl yanıtlanacağı da, en azından ilkesel olarak düzenlenebilirdi. Sonra; “Çobanistanlılığa” kabul edilebileceklerin sahip olması gereken bedensel, yanı sıra, ruhsal özellikleri ile öğrenim durumlarına açıklık getirilebilirdi. Böylece, en azından benim gibilerin “Çobanistanlı” olmaya kalkışmaları da önlenebilirdi (!) Ancak, anlaşılan, böylesi konular ne Gıda, Tarım ve Hayvancılık ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ne de Orman Genel Müdürlüğü yetkililerin ilgisini çekmemiş.

Öte yandan; 2014 yılında, “Çobanistanlılar” için Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez Birliği tarafından hazırlanan, Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından onaylanan “Çoban (Seviye 3) Ulusal Meslek Standardı”nda da (ÇUMES) yapılan bir tanım var. Bu tanıma göre; “Çobanistanlı”; “...iş sağlığı ve güvenliği ile çevreye ilişkin önlemleri alarak; kışın ağıl/ ahırda, yazın merada sürüsünün beslenmesini sağlayan, sağlığını koruyan, bakım işlemlerini yürüten, sürüyü yönlendiren ve mesleki gelişim faaliyetlerine katılan nitelikli kişidir.”⁽²⁾

Öyle görünüyor ki, “Çobanistanlıların” bir anlamda “patronu” sayılabileceklerin üst örgütü olan kuruluşu da devlet gibi düşünüyor; “Çobanistanlıyı” belirledikleri işleri yapacak bir çalışan olarak görüyor. “Şaşırdın mı?” derseniz; hayır, nedense buna hiç şaşırmadım.

“Çobanistan” da yaşam çok zor olsa gerek...

Uzaktan bakınca hiç de öyle görünmüyor olabilir. Çoğu şiirde, öyle betimleniyor çünkü. Ancak, Kemalettin Kamu pek de öyle düşünmüyor olacak ki, duyumsadıklarını, “Bingöll’ün Çobanları” başlıklı ünlü şiirinde şöyle dillendirmiş; uzunda olsa, paylaşmak istiyorum; benden çok daha iyi anlatıyor çünkü:

© Yalçın Gökçebağ

"Daha deniz görmemiş bir çoban çocuğuyum.
Bu dağların en eski âşinasıdır soyum,
Bekçileri gibiyiz ebenced' buraların.
Bu تنها derelerin, bu vahşi kayaların
Görmediği gün yoktur sürü peşinde bizi,
Her gün aynı pınardan doldurur destimizi
Kırlara açılırız çingiraklarımızla...
Okuma yok, yazma yok, bilmeyiz eski, yeni;
Kuzular bize söyler yılların geçtiğini.
Arzu, başlarımızdan yıldızlar gibi yüksek;
Önümüzde bir sürü, yanımızda bir köpek,
Dolaştırıp dururuz aynı daüssılayı?;
Her adım uyandırır ayrı bir hatırayı:
Anam bir yaz gecesi doğurmuş beni burda,
Bu çamlıkta söylemiş son sözlerini babam;
Şu karşiki bayırda verdim kuzuyu kurda,
"Suna"nın başka köye gelin gittiği akşam.
Gün biter, sürü yatar ve sararan bir ayla,
Çoban hicranlarını basar bağrına yayla.
-Kuru bir yaprak gibi kalbini eline al,
Diye hıçkırır kaval:
Bir çoban parçasısın olmasan bile koyun,
Daima eğceksin, başkalarına boyun;
Hülyana karışmasın ne şehir, ne de çarşı,
Yamaçlarda her akşam batan güneşe karşı
Uçan kuşları düşün, geçen kervanları an!
Mademki kara bahtın adını koydu: Çoban!
Nasıl yaşadığından, ne içip yediğinden,
Çingirak seslerinin dağlara dediğinden
Anlattı uzun uzun.
Şehrin uğultusundan usanmış ruhumuzun
Nadir duyabildiği taze bir heyecanla...
Karıştım o gün bugün bu zavallı çobanla
Bingöl yaylarının mavi dumanlarına,
Gönlümü yayla yaptım Bingöl çobanlarına!

Kemalettin Kamu
"Bingöl'ün Çobanları"

Kemalettin Kamu'nun sözleri üzerine söylenecek sözüm yok. Belki, bu sözlerle anlatılmak isteneni pekiştirmek için yalnızca şunu söyleyebilirim: “Çobanistanlılık”, *dillere pelesenk edilmiş söylemle; bir yaşama biçimidir.*

Kulağa hoş geliyor, değil mi? Peki ama; böyle mi sürdürülsün; evet, böyle sürdürülsün! Bu koşullarla mı sürdürülsün; hayır bu koşullarla sürdürülmesin!

Ülkemizde, bu türden önermelerle ilişkilendirilebilecek arayışlar, tartışmalar da olmuyor değil, oluyor. ÇUMES, bir bakıma, bu çabaların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak; bu arayışların olumlanabilecek doğrultuda yapılması, tartışmaların doğru bir temelde yürütülmesi; kesinlikle, “Çobanistanlıların” da bu sürece hak ve yetki sahibi olarak katılması ya da katkıda bulunması, tarafların bunu “olmazsa olmaz” bir koşul sayması gerekiyor bence. Gözlemlerime göre, en azından şimdilik, böyle bir hava esmiyor.

“Çobanistanlılar” katılmaz, katkıda bulunmazsa...

Görünüşe bakılırsa, “Çobanistanlılar” kendi sorunlarına gerektiğince sahip çıkmıyor, bu doğrultuda örgütlenmiyor, sorunlarının çözümlemesini sürü sahiplerine bırakıyor. Sözelimi, aradım, aramadım değil; ancak, sendika ya da oda bir yana, “Çobanistanlıların” örgütlendikleri bir derneğe de rastlayamadım. Sizi bilmem ama ben bu durumu “Çobanistanlıların” güttükleri hayvanları kurdun insafına bırakması olarak değerlendiriyorum; yanılıyor muyum? “Elden gelen öğün olmaz; o da zamanında gelmezmiş” yahut “el elin eşeğini türkü çığırarak ararmış”; “Çobanistanlılar” bunları bilmiyor

mu? Bilmez olurlar mı; biliyorlardır bence, ancak “çoban çeşmelerini” de birileri tutmuş görünüyor... Şurası çok açık: “Çobanistanlılar” da kendilerine sahip çıkmadıklarında, “el elliğini” yapıyor doğal olarak, Örneğin, ÇUMES’te, “Meslek Tanıtımı” başlığı altında “2.5. Çalışma Ortamı ve Koşulları” başlığı da açılmış; bu başlık kapsamında şu bilgilere yer verilmiştir:

tüm gününü sürüyle birlikte geçirir. Bu süreçte çoban köpeklerinden ve/veya binek hayvanlardan faydalanır. Mesleğin icrası esnasında hayvandan insana geçen bulaşıcı hastalık riski ve arazi koşullarından kaynaklanan yaralanma riskleri bulunmaktadır.

Sürü mevcudu ve iş yoğunluğuna göre yardımcı elemanlarla çalışabilir.”

Öte yandan; ÇUMES’te “3. MESLEK PROFİLİ” üst başlığı kapsamında

© Yalçın Gökçebağ

“Çoban (Seviye 3)’in çalışma ortamı, mevsimsel olarak açık veya kapalı alanlardır. Hava koşullarına göre kapalı alan olarak ağıl/ahırlar, açık alan olarak da mera/otlaklar kullanılır. Sürünün tür/ırk özelliklerine uygun olarak bu mekânları kullanma süreleri farklılık gösterir.

Çoban (Seviye 3), sürekli hareket halinde olup uzun süre ayakta çalışır. Özellikle sürü merada iken

yer verilen “Çobanistanlılık Karnesi” içeriği beni daha çok şaşırtıyor: “3.1. Görevler, İşlemler ve Başarım Ölçütleri” başlığı altında; 7 “Görev” kapsamında dördü sürü sahibine ilişkin toplam 39 “İşlem” sayılmış; bu “işlemlere” ilişkin olarak da dokuzu sürü sahibine ilişkin toplam 155 “Başarım Ölçütü” getirilmiştir. Ayrıca, “Çobanistanlı” sayılabilmek için 32 başlık altında toplanan “bilgi

ve beceri" ile 18 "tutum ve davranış" özelliğine sahip olunması gerekli görülmüştür.

Doğal olarak bu noktada akla, sözgelimi; "İyi de, ölçme, değerlendirme ve belgelendirme işlemlerini kim, hangi kuruluş yapacak?" sorusu gelecektir. ÇUMES'te bu olası soru da yanıtlanmıştır: "...meslek standardını esas alan ulusal yeterliklere göre belgelendirme amacıyla yapılacak ölçme ve değerlendirme, gerekli çalışma şartların sağlandığı ölçme ve değerlendirme merkezlerinde yazılı ve/veya sözlü teorik ve uygulamalı olarak gerçekleştirilecektir.

Ölçme ve değerlendirme yöntemi ile uygulama esasları bu meslek standardına göre hazırlanacak ulusal yeterliliklerde detaylandırılır. Ölçme ve değerlendirme ile belgelendirmeye ilişkin işlemler 30/12/2008 tarihli ve 27096 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Mesleki Yeterlilik, Sınav ve Belgelendirme Yönetmeliği çerçevesinde yürütülür."

ÇUMES, umut verici başlangıç olarak değerlendirilebilir. Ancak, dönemin CHP Burdur Milletvekili Ramazan Kerim Özkan'ın dile getirdiği şu olumsuzlukların aşılmasına bir katkısı olabilir mi, kestiremiyorum⁹⁾:

"Acil çözüm gerektiren sorunları olan ve tanımlanmayan birçok meslekte olan sosyal ve ekonomik adaletsizlik bu meslekte de açıkça görülmektedir... ulvi bir görev üstlenen çobanlarımızın maalesef hiçbir ekonomik ve sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Hayvan sahiplerinin vermiş oldukları kısıtlı bir ücretle geçimlerini sürdürmek için yaşam savaşı vermekte-

dirler. Üstelik hiçbir kurumsal örgüt ve birliğe sahip değillerdir."

Özkan, ilgili Bakan'a şu soruları sormuştur⁴⁾:

"1. Ülkemiz hayvancılığına büyük özveriyle bu denli önemli katkılar sağlayan çobanlarımızın, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla, çocuklarının eğitim giderlerinin karşılanmasını, bakmakla yükümlü oldukları aile bireylerinin

karşılama üzere ayrılması suretiyle bir sosyal destek sağlanmasını düşünür müsünüz ?"

İlgili Bakanın verdiği yanıt, bu bağlamda da son derece anlamlıdır⁴⁾:

"Bilindiği üzere, tüm hükümleri 01/10/2008 tarihinde yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının; (a)

© Yalçın Gökçebağ

sağlık ve kendilerinin de sağlık ve emeklilik imkanlarına kavuşturulmalarını sağlamak suretiyle sosyal güvence altına alınmalarını uygun bulur musunuz ?

2. Sosyal devlet olmanın ve T.C Anayasasının anılan amir hükümleri gereğince; Devletin Mera Fonu'ndan elde ettiği kira gelirlerinden oluşturduğu kaynağın bir kısmının çobanların sağlık ve emeklilik primlerini

bendine göre, Tarımsal faaliyetlerde hizmet akdi (bir işveren yanında) ile çalışanlar ve (b) bendine göre, Tarımsal faaliyetlerde kendi nam ve hesabına faaliyet gösterenler, sigortalılık kapsamına alınmışlardır ve 4/a statüsünde olan "çoban"ların da işverenlerince sigortalılık bildirimlerinin yapılması gerekmektedir."

Hepsi bu; ne başka bir açıklama yapılmış, ne de Özkan'ın dile getirdiği

sorunların çözümlenmesi doğrultusunda somut bir gelişme olmuştur.

Öte yandan; ÇUMES öngörüldüğü gibi uygulanabilir mi? Doğrusu, bu soruya yanıt verebilmeyi çok isterdim ancak veremem. Soruştur-
dum; ilgili yanı sıra yetkili olduğunu düşündüğüm kuruluşlar da bir yanıt veremiyor ne yazık ki. Ancak; öngörüldüğü gibi uygulanması durumunda hem “Çobanistanlılar” hem de

sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma, 4342 sayılı Mera, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı, 5553 sayılı Tohumculuk Kanunları ile ilgili yönetmelikler gibi hukuksal düzenlemeler sayılmamıştır. Hepsi bir yana, 4342 sayılı Mera Kanunu’nun kısıtları ile olanaklarına bir tek göndermenin bile yapılmamış olmasını anlayamıyorum doğrusu; siz anlıyor musunuz?

© Yalçın Gökçebağ

ekolojik koşullar hem de ilgili kamu yönetimi yönünden “hoş” olmayacak gelişmelerin gündeme gelme olasılığı beni kaygılandırıyor. Nasıl kaygılanmayabilirim ki; “2.3. Sağlık, Güvenlik ve Çevre ile ilgili Düzenlemeler” kapsamında sayılan hukuksal düzenlemeler arasında, sözgelimi, Çobanistanlılara” çeşitli kısıtlamalar, yanı sıra, az olsa kimi fırsatlar getirebilecek; 6831 sayılı Orman, 2863

Kısacası; deyim yerindeyse, tam anlamıyla; “Saldım çayıra, Mevlâm kayıra” durumu yani...

“Çobanistan” da dönüştürülecek mi, dönüşüyor mu?

Görünüşe bakılırsa, evet; “Çobanistan” da dönüştürülecek ! Nesnel koşullardaki değişimler, bir bakıma, bu dönüşümü zorunlu kılacak. Sözgelimi, ülkemizde;

- tarım, özellikle de hayvancılık hızla şirketleştiriliyor; “mera hayvancılığı” bu doğrultuda yeniden biçimlendiriliyor;
- köy, köy altı yerleşmeler hukuksal düzenlemelerle kentselleştiriliyor;
- özgün toplumsal, kültürel ilişkilerin biçimlendirdiği “köylü” yaşama biçimi kentlileşiyor;
- göçebeler, daha doğru bir söyleyişle yüzlerce yıllık toplumsal ve kültürel birikimleriyle “göçerler”, “yürükler/yörükler” giderek yerleşikleşiyor; yerleşikleşenlerin kentlerdeki “ucuz işgücü depolarına” katılıyor.

Bu süreçte “Çobanistan”ın neye dönüşeceğini şimdiden görebilmek, en azından benim için çok zor. Ancak birileri, en azından toplumbilimciler görebilmeli; sözgelimi, yakınlarda yitirdiğimiz İngiliz yazar, sanat eleştirmeni John Berger’in öne sürdüğü aşağıdaki tezlerin gerçekliğini sorgulamalı bence⁽⁵⁾:

“Köylünün hayatı tam olarak bir hayatta kalma mücadelesidir. Bu durum belki de tüm köylülük için geçerli tek ortak payda. Araç gereçleri, kültürleri, toprakları ve zanaatları farklı olabilir fakat farklı iklimlere, farklı dinlere ve farklı geçmişlere sahip olsalar ve Java’da pirinç, İskandinav’da arpa, Güney Amerika’da mısır üretseler de kapitalist, feodal ya da yapısını tam olarak tanımlanamayacağımız şirketler için çalışıyorlar ve köylülük her yerde tek bir hayatta kalanlar sınıfını oluşturuyor. Oysa 150 yıldan beri köylülüğün bu hayatta kalma gücü teorisyenleri ve politikacıları hep boşa çıkardı. Bugün hâlâ dünya nüfusunun yarıdan fazlasının köylülerden oluştuğu söylenebilir, fakat bu daha da önemli başka

bir gerçeği gizliyor. Tarihte ilk defa bu hayatta kalanlar sınıfının hayatta kalamama ihtimali ortaya çıkmış durumda”.

Şimdilik görünen o ki, “Çobanistanlılar” artık;

- neden, bilmiyorum; “çoban” olarak anılmayacak; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın başlattığı “Sürü Yönetimi Elemanı Benim Projesi” kapsamında düzenlenen eğitimlere katılıp başarılı olduklarında “sürü yöneticisi” ya da “sürü yönetimi elamanı” olarak adlandırılacak(mış);
- “mektepli” olacak; bu amaçla kimi üniversitelerde bölümler ya da iki yıllık yüksek okullar açılacak(mış)
- başta “akıllı telefon”, bilgisayar ile internet olmak üzere gelişkin teknolojileri kullanabilecek vb.

Bu noktada; şu “sürü yönetimi elemanı” adlandırmasına “fena halde taktığımı” da söylemeliyim: Bu, sözcüğün tam anlamıyla “indirgemeciliğin dik âlâsı” bir adlandırmadır bence. “Çobanistanlılık, bir ayrıcalıktır” demiyorum ama olumlulukları ve olumsuzluklarıyla özgün bir yaşama biçimidir. Bu yaşama biçiminde köklü değişikliklere yol açabilecek adımlar atılır, düzenlemeler yapılırken bu özgünlüklerin olumlanabilecek olanlarının yaşatıl-

ması gerekiyor; yaşatılmasının kime, ne zararı olabilir ki? Hiç olmazsa Sarıkeçililer Yardımlaşma Derneği Başkanı Pervin Çoban Savran’ın şu değerlendirmelerine kulak tıkanmamalı:

“Biz keçilerimize ‘sürü’ demeyiz. Keçilerimiz bizim canımızdır, yoldaşımızdır. Bizler keçilerimizi sadece ekonomik bir kalem olarak değil, binlerce yıldan süzülüp gelen kültürel sürekliliğin ayrılmaz bir parçası olarak görürüz. Katıldığımız kırsal kalkınmaya yönelik toplantılarda, gezdiğimiz endüstriyel hayvancılık yapılan üretim alanlarında hayvanlara ne çektilerini görüyoruz. Ama kimse işin bu yanını görmüyor. Bizler can yoldaşlarımıza işkence yapmayız. Göçebe keçi yetiştiriciliği bitirilme noktasına geldi. Geçtiğimiz her noktada bizden geçiş belgesi isteniyor. Her ilçedeki Çiftçi Mallarını Koruma Birlikleri bizden hayvan başına yerleşiklerin üç katı otlatma bedeli talep ediyor. Bunun yasal bir dayanağı da yok. Ne amaçla talep edildiğini sorduğumuzda, ‘hayır yapacağız’ deniliyor. Oysa bizim kültürümüzde hayır yapmak için böyle bir uygulamaya başvurulmaz. Bu uygulamalar, ‘çobanın ayağına hizmet gidecek’ denilen Büyükşehir yasasının sonuçları...”⁽⁶⁾

!!!..

Biliyorsunuz, gözlemliyorsunuz: Tüm yaşama alanları, ülkemizde de hızla dönüşüyor, dönüştürülüyor. Boyutlarının birbirinden soyutlanarak tartışılmasının, bu sürecin nedenlerinin gerektiğince kavranabilmesini, yanı sıra, olası sonuçlarının öngörülebilmesini zorlaştırdığını, kimi durumlarda ise olanaksızlaştırdığını düşünüyorum. Bu nedenle, “Çobanistan”da olup bitenlerin de bütünsellik içinde tartışılmasını yöntemsel olarak gerekli görüyorum. Ancak, tartışmalar sırasında, deyim yerindeyse, “önerenin bir yüzü kara...” yaklaşımıyla; “Çobanistan”da yaşama ve çalışma koşullarının insancıllaştırılmasının; “Çobanistanlıların” demokratik ve ekonomik haklarının gözetilmesinin; “Çobanistanlıların” gerektiğince bilgilendirilmesinin; “Çobanistanlılık” kültürünün sürdürülmesinin öncelikli hedefler sayılmasını önermeden de edemiyorum.

¹ Orman Genel Müdürlüğü; “Ormanlarda ve Orman İçinde Bulunan Otlak, Yaylak ve Kışlaklarda Hayvan Otlatılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği, 2012.

² Mesleki Yeterlilik Kurumu; “Çoban (Seviye 3) Ulusal Meslek Standardı”; 18 Nisan 2014 tarih ve 28976 sayılı (Mükerrer) Resmi Gazete; Ek 1.

³ Burdur Milletvekili Ramazan Kerim Özkan’ın 31 Mart 2009 tarihli çobanların sosyal güvenlikleri-ne ilişkin sorusu. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 23 Cilt: 42; Yasama Yılı: 3; 69’uncu Birleşim 31 Mart 2009 Salı; Sayfa 128.)

⁴ Agy; Sayfa 130.

⁵ “Köylülüğe Elveda mı, Köylülerin Dönüşü mü?[1]” Gustavo Esteva (ve dostları) http://latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=1520; Erişim 16 Mart 2017).

⁶ Yusuf Yavuz; “Bundan sonra onlara ‘çoban’ denmeyecek”; (“<http://odatv.com/bundan-sonra-onlara-coban-denmeyecek>”; 20 Ağustos 2014, Erişim 15 Mart 2017)

Hazırlayan: Emel Gülseren Sarıgül

Yazılı hiçbir anlatım bulamayacağınız,
okuyarak öğrenemeyeceğiniz,
yönettığınız süre içinde aynı dili
konuşmayı bırakın iletişim kanalınızın
olmadığı bir iş kolu düşünün...

Kurabileceğiniz tek bağ sevgi ve
konuşabileceğiniz tek dil, yüzyıllarca
sadece sözel hafıza ile deneysel
tecrübelerle size öğretilen doğanın dili;

ÇOBANLIK

Kadim bir meslek, değişen yaşam koşulları, gelişen teknoloji ile gelineen noktada artık çobanlığın fakirlikten tercih edilen meslek olduğu kabul görse de; ilk çağlardan beri liderliği temsil eden kişiler avcılar ve obanlardı. Bu yüzden bütün peygamberlerin oban olduğu hikayeleri yazılmıştır. Asırlardır gerek mitolojik hikayelerle gerek masallarla biz biliriz ki; **oban akıl ve sağ duyunun sesli sesi olmuştur.**

Zengin ile fakir ilişkisinde hep fakir kısmında yer almış, halen Anadolu'nun kalbini oluşturan sözlü geleneği bugüne taşıyan ulaklarla,  oban Ahmet, Keloğlan ile dev, g l ile Simaver olarak dilden dile dolaşmaktadı.

Öyle ki Türklerin İşlamiyeti kabul  ile başlayan süreç sonrası tanrıya yaklaşma aracı olarak görülen kurbanların kadim koruyucusu olarak yaşamlarımızda yer almıştır.

©Emel Sangül, 2015

Ormanların ve bozkırların ruhuna inanarak ve bu ruha saygı duyarak kutsal görerek doğa ile bütünleşmişlerdir.

Coğrafyalar arası farklılık gösterse de bir kültürün en önemli aktörlerini oluşturan çobanlar bir çağ kapatıp bir çağ açarak da insanlık tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır. Tarihçilerin kavimler göçü dediği göç farklı kaynaklarda ağaçsız bir coğrafyadan sürülerini besleyebilmek için yer değiştiren çobanların göçü olarak yer almaktadır.

Büyük sürülerin bir arada hareket etmesi meranın tayini, korunması bedenlen bir güç gerektirse de ayrı bir ilim, ileriye gören bir göz gerektirmektedir. İnsanı emretmeye, hakimiyete, idareye zorlayan sürekli yer değiştirme ile gelen bir maharet gerektirmektedir.

Zaman içinde değişen ve gelişmekte olduğunu düşündüğümüz kanunlar çobanlığın da hâkimiyet alanını daraltarak ormanlardan, meralardan sürülerini çıkarmak zorunda bırakmıştır.

O sabah İç Anadolu'da rastlaştığımız
Çoban Yasin bu durumu öyle güzel
özetlemiştir ki;

*Otlak kalmadı Emel abla, büyükler
kanun koyduk dedi, meralar satılmaz
dedi, ama komisyon kurdular parası
olana kiraladılar. Onlar da bizden
para almadan sürülerimizi mera-
ya koymadı, biz ne kazanıyoruz ki
Allahın otuna para verelim. Sütünü
satamıyoruz, hastalık bulaşır diye
mukavva kağıtta ki sütleri alıyor
insanlar, etini satamıyoruz mühür
istiyor. Biz nereden para bulalım
da otun parasını verelim. Aç mı
kalsın bu hayvanlar, çocuğumu nasıl
aç bırakamıyorsam bunları da aç
bırakamam, mecbur ağıla koyup yem
veriyorum. O da başka bir dert! Kom-
şular rahatsız oluyor kokusundan,
sesinden ...bırakacağım çobanlığı,
tadı kalmadı bu işin...*

Yüzümüzü Akdeniz'e döndüğümüz-
de de değişen bir şey yok; her ne
kadar bana ait olan kültürden uzak
olsam da; gururla taşıdığım, cinsiyet
ayrımı gözetmeksizin çobanlığın
tarihini yazan yörüklüğümlü yüzyıl-
lardır keçileri ile sahilden yaylaya
yayladan sahile göçlerini devam
ettirmektedir. Her geçen yıl bu gö-
çün köylüler ve kanunlar tarafından
daha zorlaştırıldığını ifade etseler de
Konya'nın Çumra ilçesinde sırtına
bağladığı bebeği, kucağında bebe-
ğinden ayrı koymadığı sanki az evvel
doğurmuşçasına sıkıca sarıldığı keçi
yavrusuyla yoluna çıkan her engeli
aşabileceğine inandığım Fatma ile
sohbetimde SON Göç diye lanse
edilen Sarıkeçililerin göçünün asla
son olmayacağını hücrelerime kadar
hissetmişimdir.

©Emel Sangül, 2015

Sarıkeçili Pervin Çoban Savran çobanlığı tariflerken; Çobanlığın pratiği beşikten, çocuklukta başlıyor. Çocuk daha anne sırtında keçi otlatmaya gidiyor. Beş yaşındaki çocuğa oğlağın annesini sorduğunda hangisine ait olduğunu biliyor. O yaşta sürünün içerisinde böyle bir hakimiyet var. Sürüyü çevirip gelebiliyor. 7-8 yaşlarında bunları yapabiliyor.” “Biz çobanlar ve keçiler çok iken orman daha çoktu. Keçi azaltıldığı sürece orman yok edilmeye bırakıldı. Hızlı bir şekilde keçi sayısı düşürüldü. Sadece keçi yok edilmedi, ormanlar yok edildi hem de insan eliyle...der kadın hassasiyeti ile ...

Çobanların ormandan çıkarılması yangınların en önemli sebebi olmuştur. Zamanla artan kızılçam türünden oluşan ormanlar öyle kolay tutuşur hale geldiler ki tek kibritle dekarlarca orman alanı yanıp kül oldu. Bu ateşi yayan kuru otlarla beslenen ve yangın önleyici boşlukları oluşturan sürüler yanlış politikalarla çoktan ormandan çıkarılmıştı... Bu yanlış politikaları bir sihirli değnekle dokunsan düzelecekmiş gibi sürü elemanı projesi ile düzeltmeye çalışılması başka bir çelişkidir günümüzde ...

Kısacası çoban sadece koyun gütmüyor, o her koşulda sürüsüne hakim olmak zorunda olan daha çocukluk yıllarından beş duyu organını hayran kalınacak kadar güzel kullanabilen sürüsündeki her koyunun takibini yapabilen, bir tehlikede koyunun sesinden hangisi olduğunu bilen özelliklere sahip, bunu yine o sürünün içinde öğrenen hayat arkadaşıdır sürüsüne...

Ve hâl böyle iken çobanlarımızın maalesef hiçbir ekonomik ve sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Hayvan sahiplerinin vermiş olduk-

ları kısıtlı bir ücretle geçimlerini sürdürebilmek için yaşam savaşı vermektedirler. Üstelik hiçbir kurumsal örgüt ve birliğe sahip değillerdir. Oysa T.C Anayasası'nın Başlangıçta Yer Alan Temel İlkeler bölümünde "Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden, eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak, milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu" açıkça belirtilmiştir.

arda@bayraktar.co

www.bayraktar.co

**SOSYAL KALKINMAYI
DESTEKLİYORUZ!**

İçimizdeki Göçebe

Hazırlayan: Güven Eken

Bu yazı Magma Dergisi'nin altıncı sayısında yayınlanmıştır.

Keçiler ve Hasan o gün çok yürümüşü. Ermenek'in sırtlarından yukarılara, yaylaya göçerken güneş sürünün peşini hiç bırakmamıştı. Hasan akşama doğru yurda ulaştı. Fakat o akşam, her zaman yaptığı gibi keçilerin yurt düzenini sağlayamadı. Henüz kurulan çadırın içine vardı ve oracıkta yığıldı. Anası Fatma Kadın, elini Hasan'ın alnına götürdü. "Sıcak çarpmış seni" dedi; "şimdi uzan, kalkma, sabah ben uyandırana kadar."

Fatma Kadın, sabah herkesten evvel kalktı. Yanına keskin bir bıçak aldı. Sürüdeki köpeklerden birini peşine taktı, gerisin geriye, vadinin içlerine doğru yürüdü. Elindeki değneği kâh savurarak, kâh yere dokunarak sessizce piynar çalılarının arasında kayboldu. Kuş olup Fatma Kadın'ın üzerinde uçsaydınız, onun yürümediğini, su olup aktığını düşünebilirdiniz. Henüz tanyeri ağırırken Göksu'ya kavuşan derelerden birinin kıyısına vardı. Sudaki gölgeleri izleyerek derenin narpuzlarla kaplı bir yamacını buldu. Hasan'ın yola çıkmadan Aydıncık'ta bilettiği bıçağı cepkeninden çıkardı, narpuzların yanına yanaştı. Eğildi. Bir eliyle bıçağı, ötekiyle narpuz tutamını tutuyordu. Narpuzların dibine hafifçe dokunarak tutamları kesti. Onları önce demet, sonra deste, sonra da büyük bir öbek etti. Sırtına yükledi. Köpeği Karaburun'a baktı, gözleriyle vadinin üstünü işaret etti. Fatma ve Karaburun yamaçtan yukarı akarak yurdun yolunu tuttu. Tan, ağarmak üzereydi.

* Narpuz: Yaban nanesi

Fatma Kadın yurda varır varmaz ortanca gelinini uyandırdı. Sultan, Fatma'nın keçilerle en iyi geçinen geliniydi. Gözü, eli ve gönlü şifacılığa yatkındı. Fatma Kadın narpuzların olduğu yeri gösterdi ve “desteleri çözöver” dedi. O esnada yurdun köşesinde katlı duran keçelerden birini çekti. Ardından kalın bir battaniye ve yorgan çıkardı. Kalın keçeyi düzgünce yaydı. Sultan'ın deste deste getirdiği narpuzları keçenin üzerine sererken “ayran ediver” dedi. Fatma, iç içe geçirdiği narpuzlardan âdeta bir döşek ördü. Sultan'ın getirdiği ayrıntı narpuzların üzerinde gezdirdi. Sonra “Hasan'a ünle” dedi. Sultan'ı işiten Hasan uzandığı döşekten zorla doğruldu. Anasının yanına geldi. Daha önce de başına geldiği için ne yapacağını biliyordu. Belden üstü çıplak olacak şekilde üzerindeki tüm ağır giysileri çıkardı. Sessizce narpuzların üzerine uzandı. Fatma Kadın “narpuzun ferri kaçmadan iyice yaslan dedi”. Sultan o sırada dışarıdaki tüm narpuz saplarını yurdun içine yığmıştı. Fatma Kadın, ne kadar narpuz varsa hepsini Hasan'ın

üzerine örttü. Hasan, sadece gözleri, ağzı ve burnu dışarıda kalacak şekilde mis kokulu naneler arasında gözlerini yumdu. Fatma Kadın ayrıntı geri kalanını narpuzdan yorganın üzerine serpti. Tüm narpuzlar arada kalacak şekilde Hasan'ın üzerine battaniye ve yorganı serdi. Sultan, hasta uyandıktan sonra içsin diye bol şekerli su hazırladı.

Fatma Kadın, yurdun içinde yarı uykuda olan herkesin duyacağı bir sesle “Yörük'e bugün göç yok” dedi. Çocuklar ılık yorganlarına sarıldı, büyükler günlük işleri düzmek için yavaş yavaş doğruldu. Güneşin ilk huzmeleri kara çadırın deliklerinden ince bir ip gibi geçiyor, bir eliyle sinekleri kovalayan koca Yörük'ün yüzüne vuruyordu. Kısa sürede herkes uyandı, çadır bambaşka bir mekâna dönüştü. Fatma Kadın yurdun içindeki ateşi kuru odunla besliyordu. Çay hazırdı. Yufka ekmek ve peynirle yapılan kahvaltı sona ermek üzereyken köşede uzanan Hasan'ın sesi duyuldu: “Ana, iyiyim ben.”

Yağmurda Yüzen Balık

Göçebe için “insanın nehir hali” de denebilir. Bu nedenle göçebeye dağlar, vadiler, nehirler ve ovalar yerleşik bir insana ifade ettiğinden çok daha fazlasını anlatır. Çünkü göçebe, yalnızca parçaları, akan suyu, dağdaki ağacı veya denizdeki midyeyi görmez. Doğadaki parçaları birbirine bağlayan o görünmez teyele dokunur. Hatta onun üzerinde yürür. Yaşar. Yaylada yağın yağmuru izlerken onu bir su zerresi olarak değil, denizdeki balığın rızık, nehrin gövdesi ve tüm yediklerinin kaynağı olarak görür. Zihninde yağmurda yüzen balık canlanır. Kısa süre ailesiyle birlikte göçtüğüm Sarıkeçili Cemal Candan bir gün şöyle demişti: “Hayvanlar da insan gibi dua eder. Keçiler otlar için dua etmezse şu dağlarda tek ot bitmez. Otlar yağmur için dua etmezse gökten bir damla su düşmez.”

Göçebe kültürün içinde ne varsa bu birleştirici zihin yapısının sonucu

©Tahir Özgür, 2011

olmalı. Ağacı kökleriyle, geleceği geçmişle, derdi dermanıya görebilen bu göz, Yörüklerle yaşamak için neye ihtiyacı varsa onu verir. Göçebe, beklenmedik bir hadiseyle karşılaştığında o anın içinde derinlere doğru yola çıkar. Doğa ona ne veriyorsa izler ve dağılmış bir çadırı birleştirir gibi gördüğü ipuçlarını buluşturur. Kuşaktan kuşağa aktarılan ve kendisinin de taşıdığı anlatılar sayesinde bizim sıradan gördüğümüz yaprağı kendi elleriyle ve kolayca iksire dönüştürür. Fatma Kadın'ın şifacılığı tam da bu nedenle sabit reçetelere veya yazının kısıtlı dünyasına sıkıştırılamayacak kadar derindir. Bu derinliğin kimi zaman batıl olarak tanımlanması, Yörüklerin bilgisinin yetersiz olduğu anlamına gelmez. Kim bilir? Belki de yerleşik bilimin kodları Fatma Kadın'ın derinliğini görebilmek için henüz yeterli değildir.

Mülksüz Toplum

Anadolu Yörükleri bir toprak parçasını mülk edinmenin insanı oyalayan ve yaşamın aslından uzaklaştıran bir davranış olduğunu çok açık olarak ifade eder: “*Ekin ekme eğlenirsin / Bağ dikme bağlanırsın / Sür sürüyü, çek davarı / Günden güne beğenirsin*”. Göçebeliliğin her şeye rağmen bugün de devam etmesinin temel nedeni, yaygın kanının aksine ekonomik yetersizlikler değil, bu kültürün mülkiyete ve yazıya uzak duran kararlı felsefesidir. Göçebe ruha göre bu dünyada edinilmesi gereken tek değer, mülksüzlüktür.

Bununla birlikte, göçebenin mülkiyete bağlanmaması onun mekân algısının dar olduğu anlamına gelmez. Göçerin mekânı çoğu zaman içinde hareket edilen dağın bütününe karşılık gelir. Dağ ve onun içinde birbirine suyla bağlanmış her karış toprak, göçerin mekânıdır. Dağ yoksa göçebe de

yoktur. Nasıl ki su, dağlardan denize akabilmek için bir yatak, nehir oluşturur; göçebe de aynı mantığı ve yolu izler. Kendi derelerini ve nehirlerini oluştur. Ayakları, gözleri ve sezgileriyle aynı anda dağın her yerindedir. Bu nedenle göçebe mekânının yüzölçümü, fiziksel olarak bulunduğu yerden çok daha geniştir.

Göçebenin zihnindeki zaman ve mekân önce birbirini sadeleştirir ve ardından tekleşir. Ortada bir tek “an” kalır. Her bir saniyenin içine doğru derinleşen bir an. Böylesine derinleşmiş bir an duygusunun ağırlığı, şüphesiz ki yalnızca hareket ederek yani göçerek taşınabilir. Göçebe, sınırları konmamış bir coğrafyanın ve başı sonu işaretlenmemiş bir çağın içinde, dağlardan denize doğru akan ve sonra bulut olup yeniden yağın su zerrelere gibi tüm zamanlar ve mekânlar arasında savrulur.

Anadolu Yörükleri yaşamın seyrini şöyle özetler: “*Ömür biter yol bitmez*”. Bu söz, göçebedeki ölümsüzlük hissinin en yalın ifadesidir. Göçebe bu nedenle ölümleri için de mülk edinmez ve mezarlıklar oluşturmaz. Onları Hakk’a yürüdükleri yerde toprağa verir. Zaten yaşama böyle baktığınızda ölüm de göçün devamı, yalnızca bir başka halidir.

“Keklikler akşam saatlerinde öttüklerinde ertesi gün havanın soğuk ve yağışlı olacağı anlamına gelir. Çakalların uluması kışa yorulur. Diğer göstergeler köstebeklerin toprakta bıraktığı izdir. Köstebekler geçtikleri yerlerde toprağı dürterek, iterek yüzeyde iz bırakır. Bu izler düz şerit halinde ilerlerse kışın az olacağına, karışık haldeyse kışın sert geçeceğine hükmedilir. Karıncalar yuvalarını halka biçiminde yaparsa çok şiddetli kar yağacağı düşünülür.”

Doğaya Sözüm Var

Nasıl ki mülkiyet göçebe için pek bir şey ifade etmiyorsa yazı da göçebe kültürde kendine yer edinmemiştir. Zamana ve mekâna dair tecrübelerin tümü, oba oba, yurt yurt yayılan anlatıların içinde saklıdır. Göçebe için anlatılar ve doğanın kendisi, kitap ve kütüphanelerin yerine geçer. Yaşam tıpkı insan gibi canlı olan anlatılardan öğrenilir.

“Yörüklerin üç tabakalı mekân anlayışında görünen mekân, sosyal ilişki ağlarıdır. Deneyimlenen, eyleme dayalı mekân (ikinci mekân), kurulan karşılıklı ilişkilerin içeriği hakkında bilgi sunar. Anlatılan mekânsa (üçüncü mekân) Yörüklerin konumları, ilişki kurdukları insanlar ve ilişki ağları konusundaki duygu ve düşünceleri, çadır dışı yaşamla kurdukları bağa ilişkin ifadeleri içerir”.

Sarıkeçili Yörükleri hakkında araştırmalar yürüten antropolog Ayşe Hilal Horzumlu, Yörüklerdeki zamanla içi içe geçmiş mekân algısının temelinde anlatıların olduğunu ifade ediyor.

Yörük, sınırları, tarihi ve kaynağı değişmeyen “ölü” bilgi kaynaklarına yönelmek yerine, canlı anlatılara ve doğaya bakar. Bu nedenle onun zihni sıra dışı bir esneme yetisine sahiptir. Doğa, Yörük’ün tek kütüphanesidir. Bulutlar, nehirler, hayvanlarsa bu kütüphanenin bilgi yüklü kitapları.

“Dili söylemedik hayvanlar çok bilgili, Allah tarafından malumatlı canlılardır. Onları koruyup gözetin

kollayan erenler, evliyalara vardır. Hayvanlara insanlar tecrübe etsin, bilsin diye bu bilgiler verilir. Hayvanlar bildirse de biz insanlar ne olduğunun farkına varamıyoruz”.

Sarıkeçili Cemal, doğadaki hayvanları açık bir dille insanın üzerine koyuyor ve anlaşılması gereken bir kaynak olarak tanımlıyor. Cemal’in bu düşüncesi günlük göçer yaşamda da karşılığını bulmuştur. Bu nedenle hayvanların işaret ettiği doğa olaylarıyla ilgili sayısız anlatı bulunmaktadır. Ayşe Hilal Horzumlu bunların bazılarını şöyle özetliyor:

“Keklikler akşam saatlerinde öttüklerinde ertesi gün havanın soğuk ve yağışlı olacağı anlamına gelir. Çakalların uluması kışa yorulur. Diğer göstergeyse köstebeklerin toprakta bıraktığı izdir. Köstebekler geçtikleri yerlerde toprağı dörterek, iterek yüzeyde iz bırakır. Bu izler düz şerit halinde ilerlerse kışın az olacağına, karışık haldeyse kışın sert geçeceğine hükmedilir. Karıncalar yuvalarını halka biçiminde yaparsa çok şiddetli kar yağacağı düşünülür.”

Doğa, göçebe insana yerleştiğin duyamayacağı sözler anlatır. Bu sözler kimi zaman ses, başka zaman renk veya koku ve hatta sessizlik şeklinde duyulabilir. Her göçebenin de doğaya karşı verdiği söz vardır. Zamanı ve mekânı bölmeden, yalnızca yaşanası anlar arasında savrulmak.

Keçi Dili

O sabah Gülnar, Ermenek yolunda bir yamaçta uyanmıştı. Bir taşın üzerine oturmuş, göçe hazırlanan obayı izliyordum. Keçiler ve insanların sesleri birbirine geçmişti. İşittiğim seslere uzakta duran biri; “bir kadınlar, bir çobanlar bağıyor; bir de keçiler” diyebilirdi. Fakat yaşanan şey rasgele sesler çıkarmaktan çok daha fazlası, birbirine doğru akıp giden bir muhabbetti. İnsan ve diğer canlılar arasında bir muhabbet olabileceğini o sabah Sarıkeçililerden öğrendim.

“Keçinin temizliği var ya, insanlarda yok, gerçekten yok. Benim burnum koku almaz, burnumla ben bir şey bilmem. Sen oradan batırsan da versen içerim, ne bileyim ben. Ona versem bilir, içmez. Taşlarda yatacak, temiz yaylın yiyecek, elin içtiği, sığırların koyunların değdiği yerden, bulanık göletlerden kokar yerden suyu içmez.”

Sarıkeçili Yörüklerinin kendilerini keçi ismiyle tanımlamaları bir tesadüf değil; keçi onlar için diğer tüm hayvanlardan farklı bir ahabap. Yörük Cemal Candan, keçinin temizliğinden bu şekilde bahsederken aslında biraz da kendi kültürünün kodlarını çözümlüyor.

Yörüklerle birlikte göçtüğüm kısa sürede onların keçilere sarılarak uyuduklarını gördüm. Bir keçinin hastalanmasıyla aile fertlerinden birinin sağlığının bozulması arasında hiç fark yoktu. Sarıkeçili, keçiyle birlikte bir aileydi. Hayvanlar mal olmanın çok ötesinde, birer yoldaşı. Her birinin tek tek isim ve hayat hikâyeleri vardı. O dağda benden başka herkes keçilerin seslerinden, bakış ve edalarından ne istediklerini, ne düşündük-

lerini anlıyordu. Göçebenin yaşamı, dağlar ve diğer canlılarla et ve tırnak misali birbirine geçmişti.

Sarıkeçililerle biraz vakit geçirdiğimizde keçinin koyundan ve sığırdan farklarıyla ilgili pek çok şey öğrenirsiniz. Koyun ve sığır, olumsuz yönleriyle anlatılırken keçi, temiz, kanaatkâr ve zeki bir canlı olarak konumlandırılır: *“Sarıkeçilinin özü keçidir. Yörük de keçi de eğlenmeyi sevmez. Dik yokuş, aşılabacak bel ver koşalım. Amma bize düzden yürü deme hocam. Ölü gideriz maazallah. Koyun muyuz biz? Keçi nerde, biz orda. Biz bu dağın adamıyız.”* Sarıkeçili çoban arkadaşım Musa, keçi ve hayatla ilgili sürüp giden derslerine bu cümlelerle başlamıştı. Hayatla ilgili o ana kadar öğrendiklerimi tersyüz eden bu cümleler, her gün daha da derin bir anlama doğru uzanıyor şimdi...

Toros Dağları keçinin evcilleştirildiği yerlerden biridir ve bu nedenle bölgenin sarp ve zor koşullarına en iyi keçiler uyum sağlamıştır. Koyunların bu dağlık arazide ve göçün zahmetli seyri esnasında sağlıklı yaşaması zaten pek mümkün değildir. İşte bu nedenle Torosların kıl keçileri bugün pek çok yerde ataları yaban keçisinin yerini doldurur. Yaban akrabalarıysa dağın en sarp yerlerinde yaşamaya ve göçer yaşamın coğrafyasına ortaklık etmeye devam etmektedir.

Sarıkeçili Yörüklerine yol boyunca ikinci bir hayvan daha eşlik eder: Deve. Artık tüm Sarıkeçili ailelerinde olmasa da göç sırasında yük deveyle taşınır ve onun yaşamın bereketi olduğu kabul edilir. Ne var ki bugün pek çok göçer aile develerini satarak traktörle göç ediyor: *“Sahip*

olduğu özellikler deveyi Yörükler için vazgeçilmez kılar. Her ne kadar develerden vazgeçmek zorunda kalmış olsalar bile bu durum Yörükler arasında travma yaratmış gibidir. Deveden bahsederken çoğu bir iç çekip uzaklarda bıraktıkları dostlarının hikâyelerini anlatmaya başlar bir bir.” Ayşe Hilal Horzumlu deve ve Yörük arasında anlatılar üzerinden devam eden sonsuz ilişkiyi böyle tasvir ediyor.

Toros Dağları keçinin evcilleştirildiği yerlerden biridir ve bu nedenle bölgenin sarp ve zor koşullarına en iyi keçiler uyum sağlamıştır. Koyunların bu dağlık arazide ve göçün zahmetli seyri esnasında sağlıklı yaşamaları zaten pek mümkün değildir. İşte bu nedenle Torosların kıl keçileri bugün pek çok yerde ataları yaban keçisinin yerini doldurur.

©Emel Sangül, 2014

Heredit'un Yörükleri

Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, nasıl hareket ederse etsin, göçebe her an baharın peşindedir. Özü bahar olan anlar arasında savrulur. Bahar, göçebenin yoldaşı hayvanların en temel ihtiyacının yani taze otların zamanıdır. Kışlaktan yaylaya doğru yola çıktığı gün, yolu üzerindeki taze otlar da boy vermeye başlar. Davar göçer, çadır sökülür. Buradaki otlar birkaç hafta içinde sararır. Fakat Yörük buradan çoktan gitmiş, gittiği yerde baharı yeniden yakalamıştır. Böyle böyle Yörük baharın ömrünü uzatır. Rızkıyla kavuşur. Günler geçer, yer değişir, fakat an değişmez. Kendi içinde derinleşir durur. Yıl biter, bahar bitmez.

Baharın aşağıdan yukarılara doğru tırmandığı dağlar, bu nedenle tüm çağlar boyunca göçebe toplumlara da ev sahipliği yapmıştır. Yalnızca Toroslar değil, Anadolu'nun hemen tüm dağlık alanları, geniş Akdeniz Havzası, Ortadoğu ve Orta Asya'nın önemli kısmı göçer coğrafyalarıdır. Göçebeliliğin Neolitik dönemden de eski, avlayıcı toplayıcı yerleşik toplumlara paralel olarak gelişen bir başka kültürel yazılım olduğunu ifade eden kaynaklar bulunmaktadır.

Toros Dağları keçinin evcilleştirildiği yerlerden biridir ve bu nedenle bölgenin sarp ve zor koşullarına en iyi keçiler uyum sağlamıştır. Koyunların bu dağlık arazide ve göçün zahmetli seyri esnasında sağlıklı yaşaması zaten pek mümkün değildir. İşte bu nedenle Torosların kıl keçileri bugün pek çok yerde ataları yaban keçisinin yerini doldurur.

Göçebe yaşamın Anadolu'daki geçmişi Türklerin yerleşmesinden çok daha eskiye dayanmaktadır. *"Burada insanın başka bir yaşam biçimine tanıklık ediyorum, bildiklerimiz arasındaki en akıllı yaşam biçimi. Ne şehirleri, ne de duvarları var. Fakat evlerini yanlarında taşıyorlar. Tarlaları yok. Fakat hayvanlarıyla birlikte yaşıyorlar."* Herodot, milattan önce 630 yılında Bodrum civarında kışlayan Yörükleri böyle anlatıyor. Çiçero da milat öncesi ellili yıllarda Toroslarda kış ve yaz arasında hareket eden göçebe toplulukları tarif ediyor. Anadolu'da keçilerle birlikte yapılan göç, hiç şüphesiz binlerce yıldır kesintisiz olarak devam ediyor.

Alman Araştırmacı Albert Kunze, bugün Toroslarda son izlerine rastlanan göçer toplulukların, kadim göçebe kültürüyle 11. yüzyılda Anadolu'ya yerleşen Türk kavimlerinin kültürel karışımı sonucunda ortaya çıkmış olabileceğini ifade ediyor. Tarihsel gelişimi ne olursa olsun, yakın zamana kadar Anadolu'da farklı göçebe topluluklar ardışık şekilde yaşıyordu.

Karadeniz'de Laz ve Gürcü göçerler, Batı Anadolu ve Orta

Toroslarda Türkler, Türkmenler, Tahtacılar, Doğu Toroslarda ağırlıklı olarak Kürtler, Orta Anadolu'da Türk, Türkmen ve Tatar göçerleri Anadolu'nun ana göçebe toplulukları arasında yer alıyordu. Osmanlı'nın son dönemlerinde yürütülen zorunlu iskân politikası ve bunun cumhuriyet döneminde de dolaylı yollarla sürdürülmesi sonucunda Anadolu'daki göçebe topluluk sayısı parmakla sayılacak kadar azaldı. Bugün Anadolu'daki en kalabalık göçer topluluğunu Güneydoğu Torosların Koçerleri, Kürt göçerler oluşturuyor. Orta Toroslardaki Sarıkeçililerinin sayısıysa birkaç yüze kadar çekilmiş durumda.

Anadolu göçebelerinin zorunlu iskânı etnik açıdan olmasa da kültürel kırım anlamına geliyor. Yazık ki sayıları çok azalmasına karşın göçerler bugün de yerleşik düzenin ağır baskısı altında. Özellikle Toroslarda keçilerin ormana girmesine yönelik yasaklar, bu coğrafyanın öz belleğini taşıyan bir topluluğu, Anadolu Yörüklerini tümüyle yok etme noktasına getirdi. Yakın zaman önce yapılan yasal düzenlemeyle baskılar nispeten hafifledi.

Çadır ve Çoban

Göçebe kendini yoldaşının tüyüyle, keçi kılıyla örter. Kıl çadır yani yurt onun için yalnızca ev değil, aynı zamanda keçilerle arasındaki bağın hiç kopmayan bir mührüdür. Çadırda akşam yemeğine oturduğumuzda yurdun şeklinin sürekli değiştiğini fark etmiştim. Sanki sihirli bir el, rüzgârın yönüne göre çadırın bir yanını açıp öteki tarafını kapatıyor, yer ve gökle tek vücut olmamızı sağlıyordu. Sarıkeçili Yörükleri kendilerini hiçbir zaman tek duyunun güdüsüne hapsetmiyor, beş duyularını ve sezgilerini aynı anda işletiyordu. Tat alırken tenindeki rüzgârı hissedebiliyor, konuşurken koku alabiliyor ve en ince sesleri bile işitebiliyordu. Yurt, her şeyden çok bu çok duyulu yaşam için tasarlanmış evdi. Yörüklerin, bulundukları coğrafyadan yalıtılmış mekânlarda yaşayamamaları, iskân projelerinin çoğunlukla başarısız olması, aslında belki de bundandı.

İnsanın aslında bir yatağa ihtiyacı olmadığını, tüm yeryüzünün hepimizin çok kişilik yatağı olduğunu da yine Musa'dan öğrendim. Çoban olmanın anlamı, Musa'ya göre çok yalındı: *Yer ve gökle bir olmak*. Çoban, keçileriyle birlikte yürürken duyu ve sezgilerinin kapılarını ardına kadar açarak doğanın içinde ne varsa ama ne varsa her şeyi buyur eder. Kapının içinden gelen sesler, renkler, kokular, anlatılar saliseler içinde birleşerek çobanın ayak bastığı her yer hakkında muhakeme yapmasını sağlar. İşte bu nedenle yürüyen çoban, hareket eden insan olmaktan daha çok kendi yatağında çınlayarak akan dereye benzer. İlişki kurduğu her şeyi okur ve onlardan anlam çıkarır; hem de çoğu zaman tek sözcük bile kullanmadan.

İçimizdeki Göçebe

Zaman ve mekân insan zihninde birleştiğinde ve ortaya an çıktığında çok önemli bir şey olur. Hareket başlar. Bu, yerleşik düzenin araçlarıyla denetlenemeyen, frenlenemeyen, döngüsel bir harekettir. Binlerce yıldır düzenlenen ve belli merkezi doğrularla yönetilen toplumlarda bile böyle hareketler kendisini zaman zaman gösterir ve koşullar ne olursa olsun durdurulamaz. İşte bu içimizdeki gizli göçebenin yeniden yollara koyulduğu andır. İnsanın bu hali ne pahasına olursa olsun korunmalıdır. Çünkü yerleşik bile olsak yaşam biz aktıkça sürer. Dünya biz savruldukça döner.

Göçebe ruh şöyle düşünür:
Bütün kötülüklerin merhemi,
insanın zaman ve mekânın
zindanından kurtularak an içinde
özgürleşmesidir. Bu nedenle önüne
çıkan engellere hiç aldanmadan,
dağlardan denizlere ve denizlerden
bir kere daha dağlara sivrilmaya
devam eder. Yerleşik düzenin renkli
tuzaklarına aldanmaz ve kendisine
şunu söyler: *"Gittiğin yolda engeller
yoksa bil ki yanlış yoldasın..."*

Bir zamanlar Anadolu'nun en ıssız
dağlarında insanın başka bir halini
tanımıştım. Göç ettikçe kendini ve
yeryüzünü temizleyen. Nehirler gibi.
Onları hiç unutmam, unutamam.
Göçebe, insanın nehir hali... Öyleyse
sakın durma, savur kendini.

Hayat; dağlarda dere, içimizde
göçebe...

Çölde karşılaştık bu genç Berberi çobanla. Daha yeni çayımı içmiş, ayrılmak için eşyalarımı bisikletimin çantalarına koyuyordum. Uzaktan bana yaklaştığını gördüm, o sırada yerdeki selfi çubuğunu aldım katlayıp çantaya koyacaktım.

Garibim, selfi çubuğunu tüfek sanıp geri geri kaçmaya başladı. Panikle çubuğu yere attım ve ellerimi havaya kaldırarak “la problem la problem” diye bağırdım. Çocuk durdu, gözü yerdeki çubuktaydı. Elimi uzatıp “merhaba merhaba” dedim. Bu defa kaçmadı ama tedirgindi, yaklaşıp yaklaşmama konusunda kararsızdı. Ona durmasını işaret ettim sonra selfi çubuğunu hızlı bir hareketle yerden aldım ve katlayıp bisikletin gidonuna bıraktım.

Çocuk o sırada biraz daha uzaklaşmıştı. Çubuğun kıaldığını görünce tekrar durdu ve uzaktan bana bakmaya başladı. Sonra sağ elimi merhabalaşma işaretiyle sallayıp, “selamün aleyküm” diyerek, çocuğa yaklaştım. Bir adım daha geri attı. Ürkek bir sincap gibiydi. Acaba onun gözlerinden nasıl görünüyordum? Bisiklet zaten uzaktan bakıldığında üzerindeki çantalarla motosikleti andırıyor. Peki, ya ben? Onun gözünde silahlı

ve ilginç motosikleti olan bir eşkiyaya benziyor olabilirdim!

Zararsız olduğumu ona kanıtlamam gerekirdi. Geri döndüm ve bisikletteki üzerinde “Sidi Ali” yazan pet sulardan birini alıp ona uzattım. Çölde su, en kıymetli hediyedir! O da kendi çantasını göstererek, “Hayır, benim suyum var” dedi. Israrla suyu almasını istedim. Nihayet, onu kendime doğru birkaç adım yaklaştırmayı başarmıştım. Bana doğru attığı her adımda üzerime yapışan güvensizlik zırhını gözleriyle eritiyordu. Yaklaştı ve uzattığım suyu ağır bir çekimle elimden aldı.

Arapça ismini sordum, “Ahmet” dedi. Ben de Arapça “Ene Hesen, müşerrefin” dedim. İsmim Arapça’da “Hesen” diye okunuyor. “Müşerrefin” de memnun oldum demek. En sonunda gülümsedi Ahmet, el sıkıştık. Bisikletimi, selfi çubuğunu ve beni yakından süzdü. Pek soru sormadı, konuşmadı da. Cep telefonuyla birkaç fotoğrafını çektim. Fotoğraf makinesini de çantamdan çekinerek çıkardım ya yine korkarsa! Önce makineyi gösterdim, “foto foto” dedim ve ürkmediğini anlayınca bu fotoğrafını çektim.

Hasan Söylemez

Cebindeki banka kartı dahil bütün parasını geride bırakıp bisikletle Türkiye turunda 10 bin km yol yapan, bu turunu Hayata Yolculuk kitabında anlatan gazeteci ve fotoğrafçı. Bugünlerde altısı ada ülkesi dahil toplam 54 Afrika ülkesinde bisikletle yolculuk yapmak için yollarda. Altı ay önce Fas’tan yola çıkan Hasan, 3350 km yol yaptıktan sonra Gambia’ya ulaştı.

Çizgili Sırtlan (Hyaena hyaena)

BOZKIRIN EFENDİSİ VE ÇOBANLAR

Hazırlayan: İ. Turan Çetin
Doğa Derneği Bölge Sorumlusu

Birçoğumuzun ekran karşısında belgesellerde aslanlarla mücadele ederken seyrettiğimiz sırtlanlar, aslında yanı başımızdaki bozkırla kayalık alanların arasında yaşamaya devam ediyor. Afrika belgesellerindeki sırtlanlardan farkları benekli değil de çizgili olmalarıdır. Genelde geceleri dışarı çıkmakta, leşlerle (ölü hayvanlar), incir, karpuz kavun gibi geniş bir yemek menüsü ile beslenmektedir. Halen günümüzde hayatta kalmasının en büyük sebeplerinden biriside bu özelliğidir. Özellikle leşlerle beslendiğinde ise kadavralarda (ölü hayvan) zamanla meydana gelen mikropların oluşmamasını sağlamaktadırlar. Yani aslında doğanın çöpçüleri temizleyicileridir.

Doğa Derneği sırtlanların yaşadığı alanlarda araştırmalar yaparken ilk önce neden öldürüldüklerini ve en yakın temasta olduğu kişileri tespit etmeye çalıştı. Uzun süren çalışmalar sonucunda öldürülmelerinin sebepleri sırtlanların bilinmemeleri ve o bölgede yaşayan kişiler tarafından geçmişte anlatılan olumsuz hikayelerin sonuçları. Araştırma alanlarda ise sırtlanlara en yakın yaşayan insanlar çobanlar. Çobanlar hâlen Anadolu'da güdüleme usulü küçükbaş hayvanları otlatmakta,

bu sebeple bozkır alanlarda devamlı gezmektedirler. Geceleri sürü yakınlarında uyudukları için gece ortaya çıkan canlıları ve sırtlanları bilmekte ve tanımaktadır. Ancak bir çoban sırtlanı bizlere uzun uzun anlatabilir. Gene sırtlanları koruyacak olan onlara en yakın olan da çobanlardır. İnanç sebeplerinden dolayı çobanlar bir şekilde ölen hayvanlarını kesmez ve satmazlar, bu sebeple doğada bırakırlar. Ölen hayvanı ilk olarak bölgede sırtlanlar bulur ve leş olarak yerler. Bu sırtlan ve çoban ilişkisini anlatır.

Doğa Derneği, araştırma alanlarındaki sırtlanların yuvalarını tespit etmiş ve yok olmamaları için çobanlarla beraber çalışmalara on yıl önce başlamıştır. Bu bağlamda ilk defa ülkemizde kamera görüntüleri alınmış ve sırtlanların yuvaları tespit edilerek koruma çalışmalarını hem alanın resmi koruma statüsü kazanması (Yaban Hayatı Geliştirme

©Turan Çetin, 2014

©Turan Çetin, 2015

Sahası) hem de yerel halkın tabanlı koruma çalışmaları ile gerçekleşmesi için çalışılmıştır.

Koruma çalışmalarını yaptığımız Bozkır köyündeki eski bir çoban olan Salih amca sırtlana “*Bozkırın Efendisi*” diyor. Bu dağlar tepeler ondan sorulur, atalarından böyle öğrenmiş ve arada bir onu uzaktan görmek de çok mutlu ediyor. Haklı, bulunduğumuz yüzyılda dağların ve tepelerin gözle görülen en güçlüsü sırtlandır. Önceki yüzyıllarda Anadolu’da aslanlar, leoparlar, çitalar varken bu bölgede kalan en büyük maalesef çizgili sırtlanlardır. Salih amcanın oğlu Mikail, dört çocuğum var üçü evde diğeri dağda, diyerek bana sırtlanların inlerini gösteriyor. Mikail gönüllü olarak sırtlanların korunması ve izlenmesi için var gücüyle çalışıyor. Avcıların gelmemesi ve denetlenmesi için ise sınavlara girerek Fahri Av Müfettişi bile olmuş. Bazen düşünüyorum nesli tehlike altında olan sırtlanlar mı yoksa çoban Mikail gibiler mi?

Diğer alanlarda ise özellikle sırtlanların yuvalarının yakınlarındaki köylerde yaşayan çobanların ve yerel halkın sahiplenmesi bölgede en küçük bir sırtlan olayının bizlere bildirmesi ile sonuçlanıyor. Çoğu zaman gördükleri halde sadece seyreliyor ve birbirlerini uyarıyorlar. Son beş yıldır bölgede vurulan sırtlan kaydına rastlanmamış.

Bir keresinde koruma çalışmalarında yoğun ve başarılı olduğumuz Bozkır Köyü’nde puhu kuşu (kanat açıklığı 1,5 metre, boyu 70 cm civarında) arazisine kayıt almak için gitmiştik. Gittiğimiz yer bir kanyon ve aynı zamanda sırtlan yuvalarının olduğu bir bölgedi. Üç kişiydik, arazide ilerlemeye başladıkça insansızlaşma-

ya başlıyordu. Bir süre sonra tepeden omzunda tek kırma tüfeği olan bir çoban bağırmaya başladı, “*Buraya girmek yasaktır.*” Aslında alanda yasak olacak bir statü olmadığını biliyordum. Koşar adımlarla yaklaşmaya başladı, yanımdaki arkadaşların tedirgin olduğunu anladım, sanırım bir sorun çıkacaktı. Yanımıza geldiğinde alana girilmesinin yasak olduğu sebep olarak ise bu alanda önemli canlıların yaşadığını Urfa şivesiyle söyledi. Alan yıllardır Doğa Derneği’nin köylülerle çalıştığı bir alandı. Genç arkadaş beni tanımıyor ama köy muhtarı amcasının tembihleriyle alanı koruyordu. Amacımızı ve kendimiz tanıtınca genç kardeşimiz mahcupça yüzü güldü.

Bu aslında yaptığımız çalışmaların doğru yolda olduğunu ve alanı en iyi koruyanların ve sahiplenenlerin o alanda yaşayan kişiler olduğunu bir kez daha göstermişti.

Bugün Anadolu’da güdeme usulü (gezdirmek \ yaymak) ile hayvancılığın devam etmesi, birçok canlı için yaşam sebebi oluyor. Bunu çobanlar çok iyi biliyor. İlkbahar aylarında yerde yuva yapan kuşların oluğu alana sürüyü sokmamaları, ölen küçükbaş hayvanlarını doğada bırakıyor olmaları ekosistemin temel bir durumu. Çünkü artık yaban koyunları, geyikler ve ceylanlar neredeyse yoklar. Onların bu ekosistemdeki boşluğunu küçükbaş sürüler dolduruyor.

Anadolu’da nesli tehlike altında olan sırtlanlar, ceylanlar, leoparlar gibi birçok canlı türü var. Ama asıl olan kaybolmaya yüz tutmuş ve doğanın parçası olan çobanlarda var.

ÇOBAN

5 ve Adalet

Güdülen Çoban

Koyun dağda, bozkırda çoban tarafından güdülür. Şehirlerde ise çoban, koyun keçi birliklerince güdülüyor. Birliklerinin tutsağı olan çoban, günümüzde kanunlu kıvraklıklarla esir. Çobanın koyunu gütmesiyle, birliklerce güdülmesi çok farklı. Koyun çobana güveniyor, ama çoban birliğine güvenmiyor. Zorla içine sokulduğu ilişkinin hangi kısmının adil olduğunu anlamıyor.

Hazırlayan: Işık Güvener

Türkiye’de bunun nereye gittiği belli. Aşamalar halinde küçük ve geleneksel üreticileri, pastoral, yarı göçebe çobanlığı devreden çıkarmak ve mega çiftliklerin altyapısını oluşturmak. Çobanlığın “sürü yönetim elemanı” deyimi ile sertifikaya bağlanarak, yerel yöntem ve kültürleri kökleme çalışmaları bunlar. Numaralandırma (küpelendirme) ile kayıt altına almanın ulus ötesi ve yerli karteller için bir başka getirisi de evcilleştirilmiş, itaatkâr, daha az sayıda, ama daha endüstriyel üretim yapabilen üreticilere yol açmak; ufakları sistem dışına iteklemek ve irilere yol açmak. Yerli kartel, devlet aracılığı ile yerli üreticiyi ulus ötesine, sürtüşmeye yol açmadan böylece sunabiliyor.

Bu makale The Sheep Dogs of Anatolia (2014) ve Kara Kıl Keçisi (2006) adlı kitaplarımdaki iki makaleden derlenerek hazırlanmıştır.

©Ali İhsan Gökçen, 2012

Yetiştirici birliklerin çobanları ormancılık uygulamalarına karşı korumadıkları, keçi ve koyunu koruyamayacakları, örneğin Elazığ, Niğde, Afyon ve Denizli’de hâlâ pek çok yerde keçinin yasak olması, ağaçlı ya da ağaçsız, dağların koyun ve keçiye kapalı olması ile açık. Atadan, anadan gelme çobanlık için son onbeş seneyi yaşıyoruz. Bugünkü çobanların çocuklarının çobanlık yapmayacakları açık. Çobanlar kendileri söylüyorlar bunu, çünkü çobanlar aynı keçi ve koyunları gibi kendilerinin de merkezdeki canavarlarca güdüldüklerinin farkındalar. Çobanlar, orman kanunları, tarım bakanlığı hayvan kayıt ve hareket uygulamaları, aşırı uzatılmış, yerel kültürü yok etme amacı güden ve sonuçta vasıfsız mezunlar imâl eden, zorunlu eğitim sistemi ile çobanlığın devam etmesi mümkün değil. Karasığır, karabaş koyun, karakeçi, deve, eşek, dağ atları, yerel koyun köpekleri nasıl adım adım yok olduysa, çobanlar da yok olacak. Sertifikalı çobanlık, küpe desteği gibi uygulamalar hep taktik aşındırmalar. Çin devleti, Şincan’da Kartal ile avlanmak geleneği yok olmasın diye, kartal ile avlananların bu geleneği sürdürmeleri için maddi destek sağlarken, Finlandiya, Sami çobanların geyikleri ile göçmelerini kolaylaştırmak için trafiği durdururken, Fransa ve İtalya’da mevsimlik koyun göçlerinin yolu özellikle kasabalardan geçirilip, göçmek bir bayram havasında kutlanırken, Türkiye’de tazi ile avlanmak; taşsız, yaya, Yörük usulü davar sürüsü ile göçmek yasak. Çobanlar ve çobanlık boğuluyor.

Peygamber Çoban

Peki kim bu çobanlar?
Çobanlardan adam olur mu?

Gerçek çoban, kendi sürüsünü ya da sorumluluğundaki sürüyü, tehlike karşısında dahi asla terk etmez. Önce onlara yedirir, içirir, sonra kendine bakar.

Tarihe bakılırsa oluyor. Cengiz Han bir koyun çobanıydı. Çoban Sülü, Türkiye'nin en kıvrak zekâlı ve belki de en hoşgörülü başbakanı, cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in geçmişinde çobanlık vardı. Hemen her peygamber, "sürü yöneticisi" değil, ama bir çobandı. Musevi peygamberler, Musa ve Davud çobandı. İslam peygamberi Muhammed sekiz yaşlarındayken, amcası Abu Talib'e yardım etmek için çobanlık etti. Hristiyanlık peygamberi İsa, "Ben iyi bir çobanım," (John 10:11-18) dediğinde tüm insanları, bir çobanın koyunlarını koruduğu gibi koruyacağını ima etti. Koyun, yiygisi ve kurtlardan korunması için tamamen çobana bağımlı. İsa'ya bağlı olan koyunların korkmasına gerek yoktu, çünkü o kendi sorumluluğu altındaki koyunlardan birini bile kaybetmemişti. İsa, gerçek bir çoban ile çoban olarak kiralanmış kişi arasındaki farka da dikkat çekti ve kiralık kişilerin kurt geldiğinde, koyunu terk ettiğini hatırlattı.

Gerçekte de, günümüzde bile çobanlığı sevmeyen, ama iş olsun diye yapmaya aday olanlar, mevsimlik çoban olarak tutulanlar için koşullar zorlaştığında koyunu kollamak hayati bir zaruret değil. Terk etmek onlar için mesele değil. Gerçek çoban, kendi sürüsünü ya da sorumluluğundaki sürüyü, tehlike karşısında dahi asla terk etmez. Önce onlara yedirir, içirir, sonra kendine bakar. Koyun kendine sahip çıkan kişiyi bilir, ona güvenir, onu izler. Güveni sınamak için her yıl Denizli'nin Çal ilçesinde nehirden koyun aşırma yarışması yapılır. Çobana güvenen koyun, ikirciklenmeden suya atlar ve onu izler. Çoban da, koyunu karaya çıkartır. Güvensiz koyun ise suya yavaşmaz bile.

Peki çobanların ne özellikleri var da onlardan peygamberler çıkıyor? Belli ki çobanlık bu kişilerin kimliklerini şekillendirici etkiye sahip idi. Önderlik arkadan itmeye değil, önden çekmeye oluyor ve peygamberler önderdiler. "Sürünün başı" deyimi sürünün aklını teslim ettiği koç, koyun ya da çobandır ve bunlar sürüyü önden çekerler. Bu demek değildir ki önder geride kalanı terk eder. Aynı, bir at sürüsünde olduğu gibi, sürünün başı gerektiğinde arkaya geçer ve arkada kalanları toparlar. Peygamberler, örnek olmak konusunda başı çektikleri gibi, örneğe uyamayanları, yere düşenleri kaldıracı, toparlayıcıydılar da. Balığın baştan kokmasına izin vermedikleri için insanlar onları izlemeyi seçmişir.

Peygamberler sabırlıydılar. Bunu çobanlık yaparken öğrendiler. Sabırları anlık ve yıllık değil, ama hayat boyuydu. İki değil, tek koyun gütmek bile koyunu bilmeyi gerektirir. Hayatında iki koyun gütmemiş olanlar bilmez, eğer çobanda sabır yoksa, yüz koyunu idare etmesinin imkânsız olduğunu bilirler. Hele keçi gütmek bambaşka bir sabır yapısı gerektirir. Bir çoban için sabırlı olmak yanı sıra göz yummak değil, koyunun aklına aklını erdirip, onun ihtiyaçlarını tanıyıp, tepkilerini öngörüp, koyunu olabildiğince germeden çevirmek, ilerletmek ve durdurmak için gerekli bilgi ve plana sahip olabilmektir. Çoban sabrı, koyunu tanımaktan kaynaklandığı kadar, koyunu idare etmek için genel bir strateji ve taktiklerle de desteklenir.

Uzaktan bakıldığında sürüdeki tüm koyunlar aynıdır, ama çoban, her birinin ayrı bir mizacı ve ihtiyacı

olduğunu bilir. Koyunların adları olmasa bile, çobanın kafasında her birinin bir resmi vardır. Sürüyü bu ayrıntılara göre besler, yürütür, dindirir. Bir çobanın, altı yüz keçisini tek tek bilmesi pek normaldir. Dahası, çobanın iti de kendi sürüsünün hayvanını diğerinden ayırabilir, ayırabilmelidir.

Peygamberler, çobanlık yaparak hedef saptamak, organizasyon kurmak, birliği korumak, sorumlu

ne kadar sürüdeki zayıf bireylere yardım etseler de, her zaman daha güçlü bireylerden sürü kurarlar. Kendileri de zihnen ve fiziken güçlü olmalıdırlar ki, zayıf bir sürüyü güçlendirebilsinler ve güçlü bir sürüyü idare edebilsinler, sürünün saygısını kazanabilsinler. Koyun, keçi ya da it, çobanın yorgun, zayıf ya da hasta olduğunu bilirler. Çoban da onların bu hallerini hemen tanır. Çoban ve sürü bu anlamda adeta tek bir organizmadır.

©Ali İhsan Gökçen, 2006

©Ali İhsan Gökçen, 2011

Çoban, hasta hayvanı iyileştirmeye gayret eder. Doğurmakta güçlük çeken koyuna yardım eder. Sorumsuz ve empati sahibi olmayan insandan çoban olmaz. Çobandaki ve peygamberdeki adalet duygusunun temeli buradadır.

ve şefkatli olmak gibi becerileri de edindiler. Birliği, ortak hedef saptayarak, ortak çıkarlar çerçevesinde kurdular. Çoban, hasta hayvanı iyileştirmeye gayret eder. Doğurmakta güçlük çeken koyuna yardım eder. Sorumsuz ve empati sahibi olmayan insandan çoban olmaz. Çobandaki ve peygamberdeki adalet duygusunun temeli buradadır. Çobanlar, her

Tüm bu özellikler, “Sayın Koyun Sürüsü Müdürünün El Kitabı”nı ezbeleyerek, şahsın boynuna sürü yöneticisi halkası asarak dolaşmasıyla edinilmez. Alabalık, akarsu balığıdır. Havuzda ne kadar alabalık olursa, kağıt üstünde de o kadar çobanlık olur. Çobanlık, folklorik bir kültür olduğundan, hükümet binası koridorlarında tabiatı gereği yaşamaz, yaşayamaz. Otantik mevcudiyeti için nesilden nesile, bir dil gibi, organik iç dinamikleriyle uyumlu, kesintisiz aktarılması bir zarurettir. Çobanı dağ aşındırmazken, onu bürokrasinin kayıtkolik darbeleri aşındırmaktadır.

Peki bu soyu tehlikeye girmiş insan ırkı ve kültürüne yapılan adaletsizlikler karşısında, çobanın adalet konusundaki konumu nedir?

Adil Çoban

Anadolu çobanları, Koyçılarına (koyun itleri) farklı şekillerde kıymet verirler. Türkler, itlerine değer vermeselerdi, bugün dünyanın en iyi sürü korumacılarından birini üretmiş olmazlardı. Anadolu çobanları bir ite baktıklarında, bir it görürler. Batılılarsa, ellenebilir, konuşulabilir, şımartılıp, bebek konuşması yapılabilir şirin bir mahlûk görürler; kontrolcü tavırlarını “sevgi” olarak tanımlarlar. Yalnızca bu nedenden ötürü, batıda üretilen sürü koru-

kıymet verir çünkü, it iş görür. İte kıymet verir çünkü, itin becerilerine ve yararlığına saygı duyar. İte, burununu her şeye sokan komşusunun kendisini jandarmaya şikayet edeceği korkusuyla değil, ama ihtiyacı olduğu için iyi davranır. O, yemek için tavuk besler, sevmek için değil. Aynı şekilde, bir itin kendiliğinden yaşamaya hakkı yoktur, ama hayatını kazanması için fırsat verilir. Bu it, iş gördüğü sürece sahibince değerli bulunur ve emekliye ayrılmayı hak

Anadolu çobanları
bir ite baktıklarında,
bir it görürler.
Batılılarsa, ellenebilir,
konuşulabilir,
şımartılıp, bebek
konuşması yapılabilir
şirin bir mahlûk
görürler.

macıları, Anadolu’daki Anatolik, Türkik niteliklere ulaşamazlar, çünkü itleri anlamak için kullanılan tüm başlangıç önermeleri, şaşılasi bir şekilde, kökten na-Anatoliktir.

Anadolu çobanına “İtini seviyor musun?” sorusu yöneltildiğinde, çoban şaşırır. Kırın insanı, iti elleme, okşama zevklerini tatmin, dahası ana-baba hislerini duymak için beslemez. İt, aynı tavuk ve koyun gibi belli bir amaç için elde tutulur. Bu insan, itinden emir üzerine tokalaştığı ya da halıda yuvarlandığı, yiyecek dilendiği, atılan topu yüzlerce kez geri getirdiği için değil, iyi koruduğu için hoşnuttur.

Kırın insanı, itine kıymet verip vermediği sorusuna, çoğunlukla “evet” diyecektir, çünkü o, kıymet vermediği bir iti zaten elinde tutmaz. İte

eder. Bir koçun parasal değeri, itinden çok olabilir, ama bu insan, yine de itini koçundan daha üstün tutar. İte karmaşık bir değerlendirme mekanizması uygulanır. Çoban ve it, simbiyotik yaşarlar. Her ikisi de birlikte çalışmaktan kazançlı çıkar.

Kırın insanıyla iti arasında, ne acıma duygusuna, ne reklamı edilen sevgiye dayalı, ne de it sahibinin sosyal ilişkilerindeki boşlukları doldurmak için bir ilişki bulunur. Onun iti şımartılmamıştır ve bu it kendi gibi ciddidir. Onun gibi, it de yerini bilir. İt ile sahibi arasındaki ilişki karşılıklı katlanmaya değil, saygıya dayalıdır.

Çoban, köpeğine belli davranışları dayatmaz. İti zor kullanarak üretmez; zorla güreştirmez. Üremesi, koyuna gitmesi ve güreşmesi konusunda itin serbestliğini sınırlayabilir,

Acı, çoban için günlük hayatın parçasıdır. Çalışırken elini keser, koç tarafından süsülür, düşer. Yarasını yalar, bir çaputla sarar, işine devam eder. Hiçbir acı abartılmaz ve acılarını anlatanlara hürmet edilmez.

ama zamanı geldiğinde, it yaptığı her şeyi serbest iradesiyle yapar. Bu it, bir evcil sirk köpeği gibi manevra edilmez. İt, kurt geldiğinde koyunu terk edip eve gelirse, vurulur. İt, kurdu kovduğunda ise, çoban, ite bir gülümser, onu över. Doğru itleri seçer, seçilmeyenleri eğitim okullarına koyarak ya da elektrikli tasma takarak, hapsilere kapatarak işkence etmez; bu yöntemler baskıcı sosyopatların tercihleridir.

Acı, çoban için günlük hayatın parçasıdır. Çalışırken elini keser, koç tarafından süsülür, düşer. Yarasını yalar, bir çaputla sarar, işine devam eder. Hiçbir acı abartılmaz ve acılarını anlatanlara hürmet edilmez. Çoban acıyı hayatının parçası olarak alır ve olduğu gibi karşılar. Nasıl sünnet ona yöneltilmiş olağan bir sosyal taleptir, ki onunla gelen acıyı efendice kaldırması beklenir, benzer bir ameliyatı da itine kulaklarını kırparak uygular ve aynı olgunluğu bekler. Çoban ve it, hap yerine zihinsel uyuşturucular kullanırlar.

Çoban kurtları sevmez ve itlerini onları öldürmeleri için teşvik eder, fakat genelde kurda nefret hissetmez, ona saygı duyar. Kırın insanı, hayvan hakları konusunda başı çeken “medeni” ülkelerdeki gibi kurtları gökten helikopterle avlamaz. Gördüğü yerde vurur, ama sürekli avları düzenlemez. Kurtları, itleriyle uzağında tutar. Onun tepkileri abartılmamıştır. Hayvan korumacılar ve kontrolcüler gibi organize olup ve sistematik olarak öldürmez.

Çoban komşusunun işine burnunu sokmaz. Komşusunun avlanma tarzını, it ve sürü yetiştirme yöntemlerini onaylamayabilir, ama kendi işine bakar. Sonuçta, komşusunun yaptığı yanlışlar, komşusunun kayıplarıdır.

Şehirli akrabaları gibi saldırgan ve ideolojik değildir. Çaresiz bir çocuğun arkadaşını öğretmenine şikayet etmesi gibi, devlete yardım istemek, şikayet etmek için gitmez.

İtler, kurtlar ve çobanlar hakkındaki “adil olmak” konusu çoğuna kafa karıştırıcı gelebilir. Öyleyse, yozlaşmamış eski nesillerin akıl yapısına kısa bir açıklama getirilmeli. Eski zaman çobanları, şimdikilerden farklıydılar. Adalet, onlar için önemliydi. Hasat sonrası, hasadın bir kısmı yabanıl hayat “kurt-kuş” için yerde bırakan dedemin nesliydі, çünkü onlar işledikleri tarlanın bir zamanlar yabanıl “genyer” olduğunu bilirler ve yabana bir şekilde pay verirlerdi.

Bu nesil için it boğuşu, adil ve efendice bir oyundu; üstünlük için güç sınaması, bir düello idi. Başarı, eski nesillerce mükâfatlandırılır, adaylara eşit fırsat için fırsat veriliyordu. Zayıflık ve acımanın ardına saklanılmazdı. Bu sınamalar, aynı zamanda erkekler, insanlar içindi de. Kendileri de eğlence olsun diye güreş tutarlardı. Eski nesil avcılar, tavşanın hayatını kurtarmasına bir fırsat tanımak için, vurmadan önce, onu ürkütürlerdi.

Onlar itlerine güvendiler ve kurtlarla çarpışabilmeleri için eşit fırsat tanıdılar. Bir kurdu yaralamak ve onu itlere boğdurtmak aşağılık bir tavırdı ve mertçe değildi. Çoban, itlerinin kurtlarla çarpıştığını görüp, kurtları vurursa, hangi itlerinin sürünün en iyi korumacıları olduğunu bilemez. Bilirse, çılgın atan korkaklar yerine, cesur ve becerikli olanlardan üretebilir.

Adil olmak, pratikti; süzme, eleme mekanizmasının parçalarındandı. Kimi it, kurda çok sert çıkar, ama çabucak pes eder. Bazısı, sabırlıdır

ve çabucak heyecanlanmaz. Bu tür itler, saldırıya geçmek için acele etmezler. Ayrıca, bu türler usludurlar, adeta efendi insandurlar. Kurtlarda olduğu gibi, bunların stratejileri vardır. Tepkimeci değil, ama cevap vericidirler. Bunlar iyi koruma koyçlarıdır ve sadece taraflar arasında çatışma olduğunda seçilebilirler. Eski zaman adamları, sadece en iyi korumacıları ellerinde tuttular. Onları, bazen içten, bazen dıştan eşlediler, ama daima, mutlak koruma becerilerine odaklandılar. Sadece rekabeti devre dışı bırakmayarak değil, aynı zamanda destekleyerek en iyinin ne olduğunu bildiler.

Bildiğim bu son nesil çobanlardan biri, Halûk Kutlu. Onunla konuştuğunuzda, ya sizinle dalga geçtiğini ya da akli başında olmadığını düşünürsünüz. Ama onu uzun süre tanıma ayrıcalığına vardıysanız, onun mantık ve bilgeliğini anlamaya başlarsınız. O, kendi bölgesinde gayet iyi tanınıp ve itlerinin kıymetli olduğuna hükmedilir, çünkü iyinin altında bir iti elinde tutmaz. Nasıl itleri, kurtlar konu oldu mu keskin gözlülse, o da itler söz konusu olduğunda keskin gözlüdür. İnsanlar ondan bir enik almak için sıraya girerler. Kurt, çoban için bir asalak değil, üstesinden gelinmesi gereken, saygı duyulan güçlü bir hayvan. Bu kutlucul tavrı, saygı duyduğumuz ve haklarında hayranlıkla konuştuğumuz itlerin oluşmasının önünü açtı. Evvelki nesiller, doğaya saygı duyular, ondan nefret etmediler, ama romantize de etmediler.

Koyçı beslemek, çoban için bir siyasi konu değil; pastoral bir insan olarak miras edindiği hakların konusu. O, itini kimseye, kendi çalmış, kendi oynamış, kendini gecekondan diker

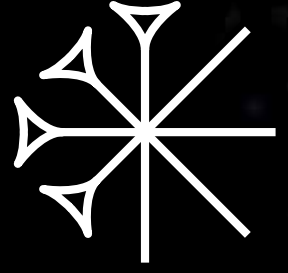

gibi atamış, bir kanun fırlamasıyla mevki edinmiş, ipi kimin elinde belli olmayan elitlere borçlu değil. O, kapıtutuculara imzalı sadakât kağıtları vermez. Borçlu olmak, istemli köleliği getirir. İnşası tamamlanmış hiyerarşi, çeşitli gerekçelerle ödeme talep eder. Borçlu olmamak, kırım insanının açık görüşlü olmasına olanak verir. Onun diğer çobanlarla ilişkisi yataydır, çünkü baskıcı kurallara dayanmaz. İlişki, danışma ve görüş alışverişi tabanlıdır.

Anadan doğma tüketiciler, üreticilerin zihin yapısını idrak edemezler. Koyçının, nasıl kurda aklı ermez-

se, insan neslinin evcilleştirilmiş kümeleri de, özgün pastoral hayatın insanıyla kendilerini ilişkilendiremezler. Koyçının kurda aklı erdiğinde, kendimizi kurdun yolunu seçmiş olan canavarla yüzyüze buluruz.

Varolmak bir hak olarak algılandığında, belli sınıflara, azınlık ya da çoğunluklara hak vermek, saygı göstermek, şenlik çatıp, plaket dağıtmak anlamsızlaşıyor. Dahası, bu göz boyama şovlarının foyaları açığa çıkıyor. Var olmak hakkını bir insan diğerine, bir kültür bir başkasına borçlu değil. Yaradılışın özünde, bu hak. Çobanların, çobanlık üzerinden, kimseye borçlu olmadan, var olma hesabı vermeden, koşulsuz var olmaya hakları var. Çoban adil, ama onu dize getiren sistemin sahibi, çobanın asalağı. Çoban soyunun kırılmasının önüne geçmek, bir yandan madden destek olumuş gibi yaparken, öte uçtan kanun altından sopa göstererek değil, ama sadece köstek olmayarak mümkün.

ARJEN

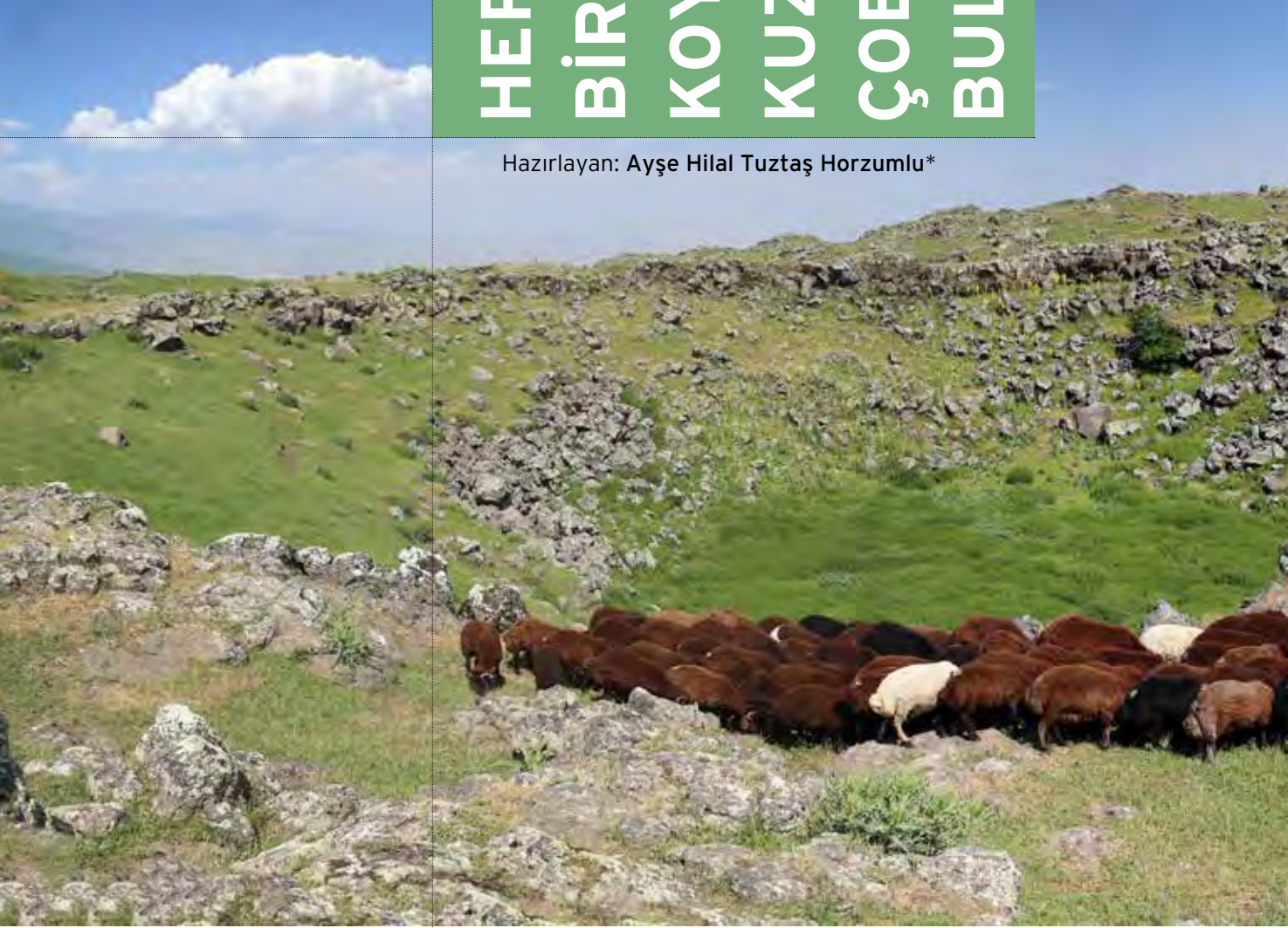
İnşaat Taahhüt
Gayrimenkul Otomotiv

Tel: 312 341 0341

**SOSYAL KALKINMAYI
DESTEKLİYORUZ!**

HER AKIL BİR OLSA, KOYUNA KUZUYA ÇOBAN BULUNMAZ

Hazırlayan: Ayşe Hilal Tuztaş Horzumlu*

“Her Akıl Bir Olsa, Koyuna Kuzuya Çoban Bulunmaz” deyimini ilk defa, konargöçer Sarıkeçili Yörükleri ile yaptığım antropolojik alan araştırması sırasında duymuştum. Hayvancılık ekonomisine dayalı konargöçer yaşamda ailenin her ferdi aynı zamanda çobanlık da yaptığı için bu deyim; çobanın yani göçerin, hayata farklı bir perspektiften baktığını ve herkesin bu şekilde bakamayacağını ifade eden bir tanımlamaydı.

©Ali İhsan Gökçen, 2015

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında çobanlık; bir taraftan peygamber mertebesine erişmenin bir yolu olarak görülürken, diğer taraftan bazı deyim ve siyasi söylemlerde küçümseyici ve alaycı ifadelerle tanımlanmıştır (Gürsoy Naskali 2011). Bu yönüyle bakıldığında insanlığın en eski devirlerine kadar gidebilecek çobanlık mesleğinin tanımını yapmak, kelimeye yüklenen birçok farklı anlam sebebiyle güç ve problemli görünmektedir.

Çoban, genel hatlarıyla sürüsündeki hayvanları koruyup gözetin ve ihtiyaçlarını karşılayan kişidir. Doğa-hayvan ve insan arasındaki ilişkiye bağlı olarak şekillenen bu hassas denge, ayaklardan birinin eksilmesi halinde bozulacak ve son bulacaktır. Bu ilişkide temel yapıtaşlarından biri olan çoban; beslediği hayvanı yakından tanımaya, sürüsü ile etkili iletişim kurmaya, çevresindeki mekânı sürüsünün ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaya ve sürüsü için uygun otlak alanları bulmaya gayret eder. Sabır gerektiren, zor ve meşakkatli bir meslek olduğu için de yörüklerle göre herkes çobanlık yapamaz.

Ekolojik şartların uygunluğu ve doğa hayvan arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak Sarıkeçili Yörüklerinin yaşadığı Anadolu coğrafyasında keçi ve koyun, Thomas Barfield'in ifadesiyle bu bölgenin 'anahtar hayvanları'dır (Barfield 1993, 8). Bu durumda beslediği keçi sürüsü ile yörüğün yaşam birliği olduğu söylenebilir. İki tarafta hayatı diğeri için daha yaşanabilir kılmaya gayret eder. Yörük, keçinin ihtiyaçlarını karşılayıp, sağlıklı bir biçimde yaşamasını sağlamaya çalışırken, keçi de yörüğün evi olan kara çadıra ham madde temin etmek, eti ve sütü ile beslenmesine,

ekonomik getirisi ile de yörüğün yaşamına devam etmesine olanak sağlar. Karşılıklılık ilkesine dayanan bu ilişki; sağlanan faydanın ötesinde keçi ve yörük arasındaki iletişimi güçlendirir ve birbirlerini anlamalarını yardımcı olur. Artık keçi, sadece geçim ekonomisinin temelinde yer alan bir canlı değil, yörük için ortak bir yaşamı paylaştığı arkadaş, yoldaştır. Bu karşılıklı ilişki, yörüklerin keçinin davranışlarını öğrenmesine ve bu sayede birçok çobanlık uygulaması ve arazi kullanım stratejisi geliştirmelerine yol açmıştır (Tuztaş Horzumlu 2014, 195).

Çobanlık, neredeyse beşikte başlayıp mezara kadar süren bir öğrenme sürecidir. Bir yörük içinse, meslekten öte gündelik yaşam pratiğidir. Ancak hayvanları sevmek ya da onlarla sürekli vakit geçirmek iyi çoban olunacağı anlamına gelmez. Çobanlık, çobanın dağarcığında biriktirdiği bilgilerin toplamıdır. Bu birikim ise; çobanın büyüklerinden duyduğu, kendi kişisel deneyimlerinden edindiği, hayvanlardan öğrendiği bilgilerden ve doğa gözlemlerinden oluşur. Çobanın, insan, doğa ve hayvanlardan edindiği bilgilerle; dünya görüşü, olaylara yaklaşımı, konuları değerlendirme biçimi farklı bir perspektif kazanır. İyi bir çobanın sıkıntı ve zorluklara dayanabilmesi, elindeki imkânlarla kanaat edebilmesi ve sabredebilmesi gerektiğine inanılır.

Çobanlık uygulamalarından biri sürüdeki hayvanların yaşına, cinsiyetine, fiziksel görünüşüne veya bir anıya göre adlandırılması yani kategorilendirilmesidir. Bunun iki temel amacı vardır. Birincisi çobanlık beslediği hayvan arasında iletişim kurmak, ikincisi ise çobanların kendi aralarında iletişim kurmalarını kolaylaştırmaktır.

Çobanın, gelişmiş beş duyusunun yanı sıra hayvanların zarar görebileceği tehlikeleri öngörmesi için sürüsünü otlatmaya (yaylıma) götürdüğü alanları iyi bilmesi yani zihninde arazinin haritasını oluşturmaya önemlidir. Bir diğer önemli nokta ise keçiler için otlak sınırlarının belirlenmesi, sürünün yayılım alanına eşit şekilde dağıldığından ve her keçinin yiyecek bulabildiğinden emin olunmasıdır.

Çobanların sürüyü idare ederken kullandıkları araçlardan biri Şavaklı Türkmenlerinde “kışlama” olarak (Kutlu 1987, 98), Coşlu Yörüklerinde “kışleme” olarak (Matsubara 2012, 32) ifade edilen çoban seslenmesidir. Bu duyma etkinliğinde çoban kavalın yanı sıra kendi sesini de bir araç olarak kullanır. Günlük keçi yayılımında ya da göç sırasında giderken seslenme, sürünün bir arada kalmasını sağladığı gibi, arkada kalan keçilere, sürüye yetişebilme imkânı sağlamakta ve sürüyü cesaretlendirmektedir. Sürünün kontrolü için ses önemli bir araç olsa da o sesi kimin çıkardığı da en az o kadar önemlidir. Keçiler çobanlarının dışındaki kişilere itibar etmezler. Çobanın bir komutu ile bütün sürünün hizaya girmesi çobana rahatlık kazandırırken, güçlü olduğunu hissettirir.

Çobanın bulunduğu mekânı düzenlemek için kullandığı diğer bir araç ise çan'dır. Çan sesi daha çok çobana yarar sağlayan bir uygulamadır. Bu sayede çoban sürüsünün nereye gittiği hakkında bilgi edinebildiği gibi, sürüdeki diğer hayvanlarda sürünün yerini öğrenmiş olur. Çan, daha çok uysal, söz dinleyen, uzağa gitmeyen hayvanlara takılır. Çan sesini veya hayvanların sesini duyabilmek için çobanın tek olması önemlidir. Ço-

ban sohbet halindeyken ya da kafası başka bir şeyle meşgulken hayvanların kontrolünü kaybedebilir. Çan sesi sayesinde sürü yayılımından çok uzaklaşmayacağı için çobanın çan takılı hayvanları takip etmesi yeterli olacaktır. Çan sesi dağlara, sürülerin yayıldığı alanlara konulmuş bir sesli işaret, alan belirleme aracı olarak da görülebilir.

Çoban, emanet olarak gördüğü hayvanların sorumluluğunu üstlenerek onları koruyup gözetmek zorundadır. Bu nedenle de çevresinde olup biten olaylardan haberdar olması, hava durumunu belirlemede kullanılan hayvan hareketlerini takip etmesi büyük önem taşır. Burada sadece birkaç yönüne değinebildiğimiz çobanlık mesleği sanılanın aksine zor ve meşakkatli bir iştir. Hayvanlarla kurulan yakın ilişki bu işin sadece ekonomik bir gelir kaynağı olarak görülmemesi gerektiğinin en iyi göstergesidir. Hayvancılık birikiminin yeni nesillere aktarılması, kıl keçi gibi Anadolu'ya özgü bazı hayvan türlerinin varlığı ve doğanın içinde sürdürülebilecek bir yaşamın mümkün olduğunu gösteren çobanlık mesleği, insanla hayvan arasında kurulan bağın somut bir göstergesidir. Sadece bu yönüyle dahi çobanlık, saygı duyulması gereken bir meslek, hatta bir yaşam biçimidir.

Kaynakça

- Barfield, Thomas J. 1993. The Nomadic Alternative. New Jersey: Englewood Cliffs
- Gürsoy Naskali, Emine (Ed.). 2011. Çoban Kitabı. İstanbul: Kitabevi.
- Kutlu, Muhtar. 1987. Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Matsubara, Matsubara. 2012. Göçebeliğin Dünyası. Kiyotaka Sugihara (Çev.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Tuztaş Horzumlu, Ayşe Hilal. 2014. Konup-Göçmek, Yerleşmek ve Yaşamak: Sarıkeçili'lerde Mekân ve Anlatı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Göçmen Çobanlar

Akdeniz'de Kırsal Ayakta Tutuyor

Hazırlayan: Michele Nori

Genç nüfusun göçü Avrupa'nın Akdeniz kıyılarında yerleşmiş kırsal toplulukların en büyük sorunlarından biri. Azalan kır nüfusu kırsalda yaşamak ve çalışmak için bu bölgelere yerleşen göçmenler sayesinde dengeleniyor. Çelişkili olarak, göçmen çobanlar eski kır geleneklerini diri ve üretken tutuyor. Fakat kırsal sektörlerin daha önce olduğu gibi dirençli ve sürdürülebilir hale gelmesinden önce üstesinden gelinmesi gereken oldukça fazla sorun var.

Fotoğraf: Michele Nori (TRAMed)

Michele Nori (michele.nori@eui.eu)

European University Institute Göç Politikaları Merkezi'nde Marie Curie burslusu araştırma görevlisi. TRAMed projesi kapsamında AB sınırları içindeki Akdeniz Bölgesi'nde göç hareketlerini ve bu hareketlerin çağdaş kırsal hayatı nasıl biçimlendirdiği üzerine araştırmalar yürütüyor.

Vullnet Alushani Arnavutluk'tan İtalya'ya 1999'da göç etmiş. Burada, Apulia bölgesinde bir geleneksel Gargano Podolico Caciocavallo üreticisi bir Bramante için çalışmaya başlamış. Caciovallo, Podolica ineklerinin-anakara İtalya'sının çoğunda yaygın olarak yetiştirilen bir tür-sütünden elde edilen Slow Food sınıfına giren peynirlerden biri-. Bu tür şimdilerde Güney İtalya'nın bazı bölgeleri ile sınırlı kalmış durumda. Vullnet Podolico Caciocavallo üretimini kısa sürede öğrenmiş ve bu yöndeki becerilerini geliştirmiş. Vullnet sadece harika peynirler ürettiği için değil, Bramante ailesinin geleneğini yaşattığı için de takdir ediliyor.

Sosyo kültürel geleneklerin beşiği olan kırsalda Avro-Akdeniz mirası ve yerel kimlikler Vullnet gibi göçmenlerin varlığı ve katkıları sayesinde yaşıyor ve gelişerek evriliyor. Akdeniz kırsalındaki diğer bölgelerden gelen göç dalgası kırsal işgücü pazarındaki çelişkilerle mücadele edilmesine katkıda bulunuyor. Ulusal nüfusun boş bıraktığı alanlar bu şekilde dolduruluyor. Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası (OTP) kapsamında politikaları ve finansal taahhütleri söz konusu olsa da, kır nüfusundaki azalma ve yaşlanma farklı seviyelerde politika üretenlerin en büyük kaygısı. Bu durum kırsal faaliyetlerin başlıca sosyo ekonomik ve ekolojik rol oynadığı dağlık alanlarda bile görülüyor.

Nesiller ve Topluluklar Yer Değiştiriyor

Güney Avrupa'daki bir göçmen çobanın tipik profili: erkek, 25-40 yaşları arasında, başka bir Avrupa ülkesinin vatandaşı (çoğunlukla Romanya, Fas, Arnavutluk ya da Makedonya). Tarih, dil ve göçmenlerin ilişki ağları farklı göç kalıpları ortaya çıkarmış durumda. Romanyalılar en çok İtalya'da ve İspanya'nın bazı bölgelerinde, Faslılar İspanya ve Fransa'ya dağılmış, Arnavutlar

ise Yunanistan'da. Her zaman bir kırsal hayat geçmişleri bulunmamasına rağmen çoğunun ilk deneyimi hayvan besleme üzerine. Sosyokültürel farklılıklar bir tarafa (Örneğin Ortodoks veya Müslümanların çoğunluğu Katolik olan toplumlarda bulunması), çobanlar genellikle kadar teknik becerilerinden dolayı olduğu kadar, dayanıklılıkları, esneklikleri ve adaptasyon

yetenekleri ile de takdir görüyorlar. Romanyalı bir çoban olan Fiorino şöyle açıklıyor: *"Organize haldeyiz ve talep olduğu takdirde, daha çok işçi için genelde kuzeydoğu Romanya'daki köylerimizdeki ilişkilerimizi kullanıyoruz. Orada herkesin koyunu vardı. Çoğu ev kendi peynirini kendi yapardı, biz de öyle öğrendik. Biz koyunla uğraşmayı biliriz."*

©Ali İhsan Gökçen, 2009

Göçmen çobanların çalışma ve yaşama koşulları endişe verici

Bilgi Eksikliklerini Gidermek

Pek çok faydalarına rağmen göçmenler teknik bilgi hususunda eksik kalıyor. Farklı politikalar yürüten ülkelerden gelmelerinden dolayı Ortak Tarım Politikası ve tarım-çevre konusundaki önlemler konusunda bilgileri eksik durumda. Geçmiş deneyimlerine bağlı olarak geniş çiftlikleri, orman kaynaklarını, vahşi doğayı ve bunlarla ilişkili alanları yönetme konusunda yetersiz kalabili-

yorlar. Yerleştikleri yerlerdeki çiftlik yapılarına uyum sağlamakta sıkıntı yaşıyorlar. Fransa ve İspanya'daki kırsal okulların verdiği gibi eğitim programları göçmenlerin bilgi eksikliklerinin giderilmesi hususunda etkili bir yol olabilir. Göçmenlerin farklı deneyimlerini birbirlerine aktarmalarını sağlamak sektörel konulardaki tartışmaları zenginleştirebilir ve sektörün gelişmesine katkı sağlayabilir.

Kırılğan Nüfuslar

Çoğu durumda göçmen çobanların çalışma ve yaşama koşulları endişe verici. Aylık 1000 Euro'dan az tam zamanlı çalışma biçiminde gerçekleşen sözleşmeli çalışma şartları genellikle resmi değil veya kısmen yasal.

Uzun yıllar boyunca sektörde faaliyet gösterebilen bile göçmen çobanların sosyo ekonomik durumlarını geliştirme fırsatları son derece

Tarih Tekerrür Ediyor

Göç hareketlerinin kırsal alanların üretken kalabilmesi için olduğu kadar buraların sağaltımı ve sürdürülebilirliği için çok önemli bir factor olduğu uzun zamandır bilinmektedir. Kırsal alanlarda

yaşayan nüfusun devamlılığının göçe bağlı oluşu Akdeniz'de yeni bir olgu değildir. Bölge 20.yüzyılda kırsal toplulukların göçlerine tanık olmuştur. Sardinyalılar, Orta İtalya'da terk edilmiş kırsal alanlara yerleştiler,

Piyemonteli çobanlar çalışmak için Fransız Provence'ına gittiler, Güney İspanyalı besiciler hayvan otlatmak için Pirenelere çıktılar. Ulah ve Arnavut çobanlar ise Yunanistan içinde göçer haldelerdi.

kısıtlı. Bu bakımdan bağımsız çiftlik sahipleri veya mandıra girişimcileri kadar eğitilmiş olanları az. Finansal kaynakların ktlığı ile toprağa ve kredi imkanlarına erişimin kısıtlılığı çobanların bu sektörde kalmaları için gereken kapasiteye erişememelerine ve sektöre ilgilerini yitirmelerine sebep oluyor. Ortak Tarım Politikası'nın gerektirdiği prosedür ve kurallara uyma, oturma izinleri, girişimcilik lisansları ve tüm vatandaşlık haklarına erişimle ilgili kısıtlamalar bu durumu daha da kötüleştiriyor.

Birlikte Çalışmak

Bu kısıtlamaları aşmak için göçmen çobanlar bazen yerel çobanlarla ortaklık kuruyor. Örneğin Roman-yalı bir çoban olan Mario on yıl önce İtalya'ya gelmiş. Başlangıçta sözleşmesiz, sigortasız çalışmış. Yedi yıl önce sonunda kendisinin İtalyan vatandaşlığı için gereken kriterleri sağlayabilecek bir sözleşme yapmış Girişimci olarak kayıt yaptırabil-mek ve yasal olarak bir sürüye sahip olmak için İtalyan vatandaşlığı gerekiyor. Biriktirdiği parayla her yıl hayvan sayısını işverenin sürüsünün içinde barındırarak artırmış. Bugünlerde o ve işvereni ortak sürü işletmek için görüşüyorlar. Maliyet-leri, sorumlulukları ve kârı payla-

mak için plan yapıyorlar. Kuracağı bu iş ile Mario sonunda eşi ve çocuk-larını İtalya'ya getirebilecek.

Bu türden bir sosyo-ekonomik yükselmenin diğer örnekleri de iki göçmenin kaynakları ve sorumlulukları paylaşması ile veya komünal kırsal alanlarda araziye erişimin kolaylaşması ile gerçekleşebiliyor. Yine de genel olarak bu bir kaybet-kaybet durumu. Göçmen çobanlar, sosyo ekonomik rolleri içinde gelişmiyor-lar ve yaşlı çiftlik sahipleri bu kişileri kendileri emekli olduktan sonra çiftliklerini devretmek için yeterli bulmuyorlar. FAO'ya göre AB içindeki sürülerin yaklaşık çeyreği son yirmi yıl içinde kayboldu. Sürülerin kaybolması ve kırsal alanların terk edilmesi toplumun geniş kesimlerini etkileyen çevresel ve sosyo kültürel yansımaları neden oluyor .

Geleceği Etkilemek

Pek çok sebepten ötürü kırsallığı ayakta tutmak Akdeniz'in geniş alanlarını canlı ve üretken kılmak için kilit önemde. Kırsal faaliyetler dağlık ve kurak alanların ana gelir ve iş kaynağı olarak zengin fakat kırıl-gan doğal kaynakların yönetimine katkıda bulunmaktadır. Böylelikle yerel alanların, kimliklerin ve sosyo kültürel mirasın korunmasında kritik rol oynamaktadır.

Günümüzün çobanları için düzgün yaşam ve çalışma koşulları sağ-lanmadığından kırsal faaliyetlerin geleceği belli değildir. Bu yüzden kırsal kalkınma aktörleri göçmen çobanların yarının çiftlik sahipleri ve mandıra girişimcileri haline getirilmek üzere entegrasyonlarına yoğunlaşmalıdırlar. Bu sayede nüfus boşalması ve zor şartların hüküm sürdüğü toprakların terkedilmesi gibi sorunlarla mücadele edilebilecek ve çoğu ulusal ve AB politikasına uygun olarak buralarda sürdürülebilir kaynak yönetimini geliştirecek aktiviteler desteklenebilecektir.

Sürdürülebilir kırsal faaliyetler sadece sübvansiyon ve teşviklerle gerçekleşmemektedir. Sürdürülebilirlik, koşullara uygun hale getirilmiş girişimler ve yeterli yatırımların geliştirilmesi ile beraber tarımsal, ticari faaliyetleri ile göç ve işgücü piyasası politikalarını da içeren kapsayıcı ve entegre bir politika çerçevesinin getirdiği bir sonuçtur. Çobanlığın yaşama kabiliyeti, dağlık alanların çekiciliği, geniş çaplı çiftlik hayvanı üreticiliği, yabancı çoban-ların entegrasyonunun desteklen-mesi, Akdenizli kimliği ve Akdeniz topraklarının iyileştirilmesi için yaşamsal önemde olan bu eski dö-nemlere dayanan faaliyetin geleceğini etkileyen önemli zorluklar olarak öne çıkmaktadır.

©Ali İhsan Gökçen, 2009

Datça'dan Keçi Çobanı Bekir Kaya

Hazırlayan: Carel Zwollo

Dünyadaki 155 geviş getiren hayvan türünden sadece sekizi evcilleştirilmiştir: Sığır, koyun, manda, yak, eşek, at, deve ve lama. Söz konusu evcil hayvanların sayısı üç milyara ulaşmakla birlikte vahşi yaşam ortamında yaşayanların sayısından hayli fazladır. Otlayan ve geviş getirenlerin oldukça gelişkin ve özelleşmiş sindirim sistemleri diğer otçul hayvanlara göre lifli besinler-

den (selüloz içeren karbonhidratlar) daha verimli enerji elde etmelerini sağlar. Özellikle insanlar ve geviş getirenleri karşılaştığımızda bu durum açıkça görülür. İnsanlar, geviş getirenler ve diğer otçulların tamamen sindirebildiği tahıl ve tohumlardan elde ettikleri fotosentetik enerjinin sadece yüzde 50'sini kullanabilirler.* Türkiye'deki çevre koşulları, hem ekstansif hem de entansif olmak üzere küçükbaş hayvan

* P.J. Van Soest, 1994, Cornell University.

Anadolu'da yaşayan insanlar keçileri on bin yıl önce evcilleştirmiştir. Arkeologlar dünyadaki en eski yerleşim birimlerinden olan Çatalhöyük'te (M.Ö.7400-6200) keçi ve koyun çiftçiliğine ilişkin bulgulara işaret etmektedir.

üretim sistemleri için uygundur. Avrupa'nın geri kalanında ise keçi sütü üretimi trend haline gelmiştir ve giderek daha çok teşvik edilmektedir. İnek veya koyun sütüne göre daha kolay sindirilebildiği için keçi sütü önceden çocuk sütü olarak isimlendirilmektedir.

Birçok genç organik keçi çiftliklerini daha sağlıklı ve çevre dostu bir çiftçilik ve kırsal yaşam örneği olarak

leri derken genel olarak hayvancılık idaresi ile ilgili zorlukları gerçekten biliyor. Bir koyun ve keçi çiftliğini idare etmeyi ve çiftlikten kâr etmeyi öğrenmek genelde yıllar alan bir süreçtir.

Anadolu'da yaşayan insanlar keçileri on bin yıl önce evcilleştirmiştir. Arkeologlar dünyadaki en eski yerleşim birimlerinden olan Çatalhöyük'te (M.Ö.7400-6200) keçi ve koyun

düşünüyor ve bu yüzden organik koyun, keçi yetiştiriciliği Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde yükselişe geçmiş durumda. Yani oldukça trend...

Gençler çobanların dünyasını, sadık çoban köpeklerini, geniş alanlara yayılmış güzel doğa manzaralarını ve çobanın basit hayatını romantize ediyorlar. Sözkonusu gençlerin çok azı bir keçi çiftliği kurmanın ve üretim, pazarlama, sağlık kontrol-

çiftçiliğine ilişkin bulgulara işaret etmektedir.** Keçi eti, sütü ve kılı önemli zenginlik kaynaklarıdır. Keçi üreticiliği tüm dünyada büyük sosyo-ekonomik öneme sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde, keçiler özellikle yoksul aileler için besin, yakıt ve temel tüketim maddeleridir. Birçok gelişmiş ülkede keçilerden giderek artan biçimde talep gören yüksek kaliteli süt, peynir, dondurma gibi geleneksel ürünler tüketime sunulmaktadır.

** S.Ar Buckley, Aliye Oztan, Sevil Gulcur, 2009 -The evolution of sheep & goat husbandry in Central Anatolia.

Gelişmiş ülkelerde ayrıca, keçiler özellikle elverişsiz doğa ortamları için önemli çevresel ve sosyolojik rol oynamaktadır. Bu durum çelişkili görünebilir, fakat hayvan otlatmacılığı iyi yönetilirse keçiler çevre için son derece yararlı olmaktadır. Bugünlerde Avrupa'da (Fransa, İspanya, İtalya ve Yunanistan) doğal parklar ve dağlık alanlarının çevre koruması için çobanlar ve onların sürülerinden yararlanmaya başlanmıştır. Çobanların biyoçeşitlilik, taşıma kapasitesi ve doğa hakkında ki bilgileri çok kıymetlidir. Çobanlar ayrıca, devletin maaşlı turist rehberleri olarak da çalışmaktadır. Çobanlar giderek daha çok saygı görmek ve çobanlık kültürümüzde çok eskiden beri yeri olan bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'de çok fazla ekim dikime uygun olmayan arazi bulunmaktadır. Arazilerin sadece yüzde 28'i ekilebilir, dikilebilir niteliktedir. Bu

çok geniş dağlık araziler hayvancılığa oldukça uygundur.

Bir sosyal antropolog olarak keçiciliğe daha geniş bir perspektiften bakmak istedim ve Muğla'nın Akdeniz kıyısında bulunan küçük bir ilçesinde yaşama şansı elde ettim. Önceden bir Rum yerleşimi olan Datça veya eski adlarıyla Knidos (Antik Yunan dönemi), Cnidus (Roma dönemi) denince bu zeytin, badem ağaçları ve çam ormanlarıyla kaplı ilçede insanın ilk aklına gelen şey keçi ve koyun sürüleri olmayabilir ama bizim ilçemizde üç çobanımız bulunmaktadır. Çoban Adil yıllar önce Kayseri'den gelip Datça'ya yerleşmiş. Çoban İlyas buranın yerlisi Yörüklerden. Çoban Bekir ise 1980'lerde Muş'tan gelip Datça'ya göç etmiş. Nereden baksanız Datça'da birbirinden değerli üç insan var.

Üçünü de tanırım, fakat en iyi Bekir'i, çünkü kendisi benim yakın komşumdur ve şans eseri onun

hayatında önemli bir rol oynadım. Ne mi oldu? Üç yıl önce Bekir'i Datça'da eski mahalledeki Orhan'ın kahvehanesinde otururken gördüm. Orhan'ın kahvehanesinde insanlar iş gücü sonrası bütün gün oturur, işiniz yoksa da oturabilirsiniz ya da bir konuda yardıma ihtiyacınız varsa orada görünürsünüz. Bekir ekşi ve solgun yüzüyle oldukça üzgün görünüyordu. Bana yirmi kilo verdiğini söyledi.

"Ne oldu Bekir? Çok kötü görünüyorsun." dedim

"Carel Bey, çok kötü hissediyorum. İzmir'de bir psikiyatriste göründüm. Ciddi depresyon geçirmekte olduğumu söyledi. Bir sürü de ilaç verdi, ama şu an daha kötüyüm." dedi.

Ne tür ilaçlar aldığını merak ettim ve ilaçlara bakmak için onunla beraber evine gittim. Oldukça endişeli görünen eşi Esmer Hanım bizi eski evlerinin merdivenlerinde karşıladı. Bana gösterdiği ilaçların çoğu vita-

Bekir Kaya Muş'un Bulanık ilçesinden. Hayrettin Kaya'nın oğlu ve Abdülgafur Kaya'nın torunu. Hepsi de çok iyi Muşlu çiftçi ve sığır çobanları. Geldikleri bölge dağların arasında son derece bereketli, güzel ve sulak vadilerden oluşuyor. Ağrı Dağı (5800 m.), Süphan Dağı (3500 m.) ve en küçükleri Bilican Dağı. Köyleri Bilican Dağı'nın eteklerinde. Bekir Datça'ya daha güvenli bir yerde yaşamak amacıyla ve devlet çobanların sürülerini kış aylarında sıcak ve kuru tutmak için kullandıkları doğal mağaraların bulunduğu dağlık alanları kapattığı için göç etmiş. Kendisi 1986'da Datça'ya yerleşmiş ve ardından 2008 yılında da ailesini yanına aldırılmış. Eşi Esmer de Bulanık yakınlarında bir köyden.

mindi ama aralarında yatıştırıcılar da vardı.

"Bak Bekir", dedim. "Bu uyku ilaçlarını kullanma. Çünkü hayatınla ilgili ne yapmak istediğini çok ama çok iyi düşünmelisin. Bana ne istediğini söyle."

"Carel Bey," dedi. "İnşaat işçisi olarak çalışmaktan çok yoruldum. Muş'ta çobanlık yapardım, Muş Vadisi'nde... Eski hayatıma dönmek istiyorum, çok güzeldi."

"O zaman bu istediğin şeyi yapmalısın Bekir" dedim. "Eğer bu seni mutlu edecekse gerekli malzemeleri ayarla, yardım al, güzel de bir kangal köpeği ve yeniden çobanlık yap, yeniden çoban ol."

Nasıl yaptı bilmiyorum ama bir şekilde başardı ve yıllar içinde pek çok

sürü besleyip, onları güderek sekiz kişilik ailesini keçilerden gelen süt, peynir ve gübre sayesinde geçindir-di. İnşaatlarda çalışmayı tamamen bırakmadı, ama zamanının çoğunu keçilerine ayırdı.

Bekir depresyonunu yenmek için üç yıl önce Datça'da büyük bir çiftlik sahibinden yardım aldı. Çiftlik sahibi, sürüsünün yarısını oluşturan 200 keçiyi Bekir'e verdi. 200 keçiye karşılık 10 damızlık erkek keçiye ihtiyacınız vardır. Bekir otobüse atlayıp Sivas'a gitti ve üç aylık bir kangal köpeği buldu. Köpeğin sahibi Bekir'in hikayesini duyunca kangalı ona bedavaya vermiş. Üç aylık bir kangal çoban köpeği olarak eğitmek için çok doğru bir yaştı. Çoban köpekliği kangalların genetik özelliğidir ve büyüdüklerinde bir aslan kadar olurlar.

Başlangıçta ayak ve ağız hastalıkları, ishal ve ateş gibi keçi hastalıkları nedeniyle biraz sorun yaşamış, fakat çok fazla kayıp olmadan ve Datça'da ilaca erişim sağlayarak bu hastalıkların üstesinden gelmiş Bekir. Başınıza böyle bir şey geldiğinde panikleme-nize gerek yoktur. Ayrıca keçileri kendi başına doğurttu. Hem keçi hem de yavru keçi için sağlıkları son derece hassas olduğundan hijyenin önemi büyüktür. Bekir, ikiz keçiler doğduğu zaman bunun tanrının bir hikmeti olduğunu söylemişti. Bugünlerde inşaat işçiliğinden çok bir çoban olarak yaşamayı tercih ediyor ama ikisini de yapabildiği kadar bir arada götürüyor. Besleme maliyetlerine bakıldığında da (yonca, mısır, silajlık saman) iyi kâr ediyor. İlkbahar ve yaz aylarında Karadağ'ın, Kale ve harabelerinin aşağısında

Eski Datça'ya bakan bir dağ, içinde ve etrafında yeterince yeşil otlar ve makiler bulunuyor. Keçiler yılın bu zamanlarında ilave suya ihtiyaç duymazlar, tek ihtiyaçları yeşil ot ve makilerin yapraklarıdır. Çoban İlyas son zamanlarda hastalanıp sürüsünü satmış olsa da bu üç çoban kendi aralarında sürekli haberleşirler ve bilgilerini, deneyimlerini paylaşırlar. Bekir, Datça'da keçiciliğin geleceğini oldukça parlak görüyor ve oğullarından Harun çobanlığa ilgi duyuyor; oğlu liseyi bitirince sürüyü devralmayı düşünüyor. Harun, bir erkek keçinin boynuzlarındaki halkaları sayarak yaşının hesaplanabileceğini söylüyor. Keçilerin önlerine çıkan her şeyi yediklerini, manzaraları mahvettiklerini ve ormancılardan düşmanı olduklarını söyleyerek Harun'u özellikle kızdırıyorum:

"Carel Bey, çok önyargılısınız. Aslında keçiler koyunlara göre çok daha seçici biçimde otlanıyor ve babamın keçileri hiçbir şeye zarar vermiyor, aksine makileri gürleştiriyor."

Bekir'e eşinin ve diğer çocuklarının keçicilik hakkındaki düşüncelerini soruyorum. Esmer Hanım, eşinin keçilerle çok fazla vakit geçirmesinden hoşlanmadığını, fakat sağlığındaki olumlu değişimi görmekten memnun olduğunu, ayrıca eşinin getirdiği sütleri satabildiğini ve keçi

peyniri yaptığını söylüyor. Harun dışındaki tüm çocuklar babaları mutluya kendileri için herhangi bir sorun olmadığını ifade ediyorlar.

Harun çoban olmak istediğini, şimdiden babasından çok şey öğrendiğini söylüyor. Bekir ise Türkiye'de hayvancılığın öldüğünü, hayvancılığın genç erkek ve kadınlar, genç çobanlar tarafından yeniden ayağa kaldırılması gerektiğini söylüyor.

"Gençler iki üç yıl kadar bir süre boyunca sürü gütmeyi öğrenmeli. Ardından başkalarının sürülerini güderler ve sonunda kendi sürülerini satın alırlar." diye ekliyor. Harun, *"Erkek keçinin boynuzlarındaki halkaları saydığınızda üç yaşında çıkıyorsa, artık onun efendisisinizdir."* diyor. Pek çok genç insan için de aynı cümleyi kendi keçileri hakkın da kurmak nasip olabilir.

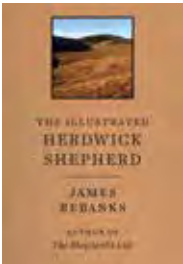
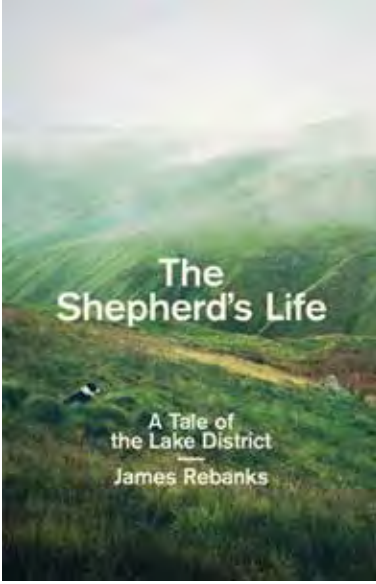

Social
Risk
Management

info@srmdanismanlik.com
www.srmdanismanlik.com

**SOSYAL KALKINMAYI
DESTEKLİYORUZ!**

The Shepherd's Life (Çobanların Yaşamı)

The Shepherd's Life (Çobanların Yaşamı), James Rebanks'ın kendi hayatını anlattığı otobiyografik romanıdır. İngiltere'nin Lake District bölgesinde yaşayan Rebanks'ın ailesi 600 yıl boyunca aynı bölgede çobanlık yapmıştır. Aile bu geleneği sürdürerek aynı bölgede aynı işi yapmaya devam etmektedir. Daha sonra Rebanks Herdwick Shepherd adlı bir Twitter hesabı açarak ve bir anlamda hayatı farklılaşmaktadır. Bir anlamda diyorum, çünkü kendisi hâlâ aile geleneği sürdürerek çobanlığa devam etmektedir. Sadece artık dünyanın en ünlü çobanıdır. Twitterdaki başarısının yayılmasıyla Atlantic Montly dergisi için bir makale yazmıştır. Bunun ardından Penguin Yayınları tarafından Çobanların Yaşamı kitabını basıp, yaygın olarak dağıtımını yapmıştır. Bu kitap Hollywood'un bile filmini çekmek isteyebileceği kadar çok okunmaktadır. Aynı yazarın 2015 yılında The Illustrated Herdwick Shepherd adlı bir kitabı daha yayınlanmıştır.

Bu kitap, sürekli yaşadığı yerleşimde kalmak için çırpınan bir insanın çevresindeki ekosistemle, aileyle kurduğu karmaşık ve derin ilişkiyi anlatmaktadır. Rebanks, doğayla çok güçlü bağları olan bir kişidir. Eğitimin öğrencilere yüklediği "basit birer çiftçi olmayın" öğütlerini kendisine fazlasıyla yabancı bulmaktadır. Öğretmenine okulun bir hapisane, bir insan hakları ihlali olduğunu söylemiştir. 16 yaşına geldiğinde de okulu bırakır. Yani daha çocuk yaşındayken bile gelecek planı basit bir çoban(!) olarak çalışmayı sürdürmektir. Ama okulu terk eder etmez edebiyata olan merakını keşfeder ve Oxford'ta bir kolejde eğitimine devam etmek için başvuru yapar. 20'li yaşlarının ortalarında kendini Oxford Magdalen Koleji'nde

tarih okurken bulmaktadır. Yine de akademik hayat onu kendi yaşadığı kırsal topluluktan uzaklaştırmaz; koyunlarının olduğu çiftliğine geri döner. Zaten bu kitap ve sosyal medya yazarın çobanlığa ve çiftçiliğe dikkat çekmek amacıyla kullandığı stratejik araçlardır.

Kitap bizlere bir doğa veya köy romantizmini sunmamaktadır. Tam tersine çobanlığın, doğada yaşamının zannedildiği kadar huzurlu olmadığını anlatmaktadır. Tamamen doğanın sunduklarına bağımlı olmanın, koşulların ani değişimine ayak uydurmanın zorluğuna dem vurmaktadır. Kitapta yine de çobanlık yapan, insanların doğa koşullarında yaşarken ayrı bir olgunluk geliştirdiklerini de gösteren bir hikaye vardır.

Özellikle kentlerin sunduğu koşullardan farklı şekillerde yaşamının nasıl olduğunu bilmek isteyenler için zevkle okunabilir, güzel bir kitap. Güncel bir hayat hikayesi olması ise böyle bir durumun hayal edilebilirliğini arttıran iyi bir detaydır. Siz okuyucuları, İngiltere'nin gri-yeşil doğası, o doğayla uyum ve mücadele, farklı bir hayatın arzulanışı gibi birbirini bütünleyen öğeler bu kitapta sizleri bekliyor.

TİNAR

Günümüzde çoğunlukla cehaleti, çağdışılığı, köylülüğü ya da garibanlık gibi olumsuzlamaları çağrıştıran "çobanlık", aslında geçmişte pozitif duyguları simgelemekteydi. Özellikle avcı-toplayıcı ekonominin hüküm sürdüğü, silahın olmadığı, hayatta kalabilmek için doğa ve vahşi hayvanlarla mücadele edildiği dönemlerde çoban; avcı ile birlikte topluluğun en yüksek statüsüne sahiptir. Çoban koruyuculuğu, güveni ve en önemlisi lider olmayı ifade eder. O yüzden ki, sonraki dönemlerde de saygınlığı süregelmiş; Babil kralı Hammurabi kendini "halkın çobanı" olarak tanımlamış, Mezopotamya mitolojisindeki hemen tüm tanrılar çobanlığa atıfta bulunmuş ve tek tanrılı dinlerdeki çoğu peygamberin mesleğinin çoban olduğu iddia edilmiştir.

Çobanlık bugün eskisi kadar popüler olmasa da, dönem dönem yine gündeme gelmektedir. Mesela, "Benim oyum, dağdaki çobanın oyuyla bir mi?" gibi magazin çıkışı; ama aslında tamamiyle sosyolojik bir tartışmaya ve/veya "Çobanlığın felsefesini anlamayan insan yönetemez" gibi siyasal söylemlere konu olabilmektedir. Bazen de edebiyatla çıkar karşımıza: "Ve yalnızlık, yalnız bir çobandır, çobanların bakışında zamanı güden." der Hasan Ali Toptaş. Sinemada da kendisine yer bulur. Mahdi Moniri'nin, Tinar'ın da olduğu gibi.

Film: Tinar

2009, İran yapımı bir film olan Tinar'ın senaristliğini ve yönetmenliğini Mahdi Moniri yapmıştır. Kurmaca-Belgesel diliyle yapılan film, birçok festivalde ve yarışmada boy göstermiş, çeşitli

dallarda onlarca ödüle de layık görülmüştür.

Tinar, 11 yaşındaki siğir çobanı Ghassem'in hayatından bir kesiti anlatırken; onun yalnızlığına vurgu yapar. Ancak bunu yaparken; Ghassem'in yalnızlığıyla başedebildiğini de gösterir. Bu yönüyle Tinar hüznün yanına, umudu da koyarak durumu eşitler.

Film Ghassem'in kendisini tanıtmaya başlar. Ghassem 4-5 yaşlarındayken annesini kaybetmiştir. Babası yeniden evlenmiş ve iki çocuğu daha olmuştur. Üvey annesi onu ve abisi Kazem'i sürekli döverek kötü

davranmaktadır. Babası bu duruma kayıtsız kaldığı için, Kazem daha fazla dayanamamış ve iki yıl önce evden kaçarak, başka bir şehirde yaşayan dedesiyle kalmaya başlamıştır. Annesi ölen, abisi giden ve babası kendisiyle hiç ilgilenmeyen Ghassem, yalnız kalmıştır. Kendilerine ait olmayan inekler için çobanlık yaparak geçimini sağlarken, evinde değil, yakınlarındaki bir kulübede yaşamaya başlamıştır. İneklerinin içinde en çok Simar'ı sevdiğini söyler ve yalnızlığıyla ineklerine olan sevgisiyle baş edebilir. Ama annesine olan özlemi hiç geçmeyecek gibidir. Tahtadan kulübesinde yaktığı ateşle ısınırken: "Keşke beni Ghassem diye çağırın annem olsaydı. Onunla sıcak bir evde yaşayabilseydim." der.

Tinar, Ghassem'in iç dünyasını, İran'ın dağlık bölgelerindeki yaşamı anlatan bir İran filmidir. Ancak öksüz bir çocuğa acıyarak hüzünleneceğiniz bir film değildir Tinar. Sığırlarla yemek yiyen, onlarla uyuyan ve oynayan, onlara şarkılar söyleyen ve doğayla tek başına baş edebilen, Ghassem'in hikayesidir. Film Ghassem'in şu monoloğuyla biter: "Babam yeni yıldan önce biraz yiyecek getirdi ve sonra ailesinin yanına döndü. Yeni yıla girerken tek başıma kaldım." Sonra en sevdiği ineği Simar Ghassem'in yanına gelir ve onu koklar ve gözkapaklarını yalar. Sanki "Boş ver biz bize yeteriz" der gibidir.

büro **hümanist**

www.humanistburo.org • 0(212) 244 68 41

**SOSYAL KALKINMAYI
DESTEKLİYORUZ!**

“Uçarsa Toy, Kaçarsa Ceylandır”

Doğayla Geçen Yıllar

TANSU GÜRPINAR

Tansu Gürpınar'la Türkiye'nin doğa koruma tarihine unutulmaz bir yolculuk...

Kitabı temin etmek veya gençlere
hediye etmek için BİZE ULAŞIN!

info@kalkinmaatolyesi.org
0 546 546 30 46